

L'anàlisi del discurs

Carles-Enric Riba Campos

PID_00152986

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Índex

1. Què és el discurs.....	5
1.1. Presentació	5
1.2. Què és, què pot ser el discurs?	7
1.2.1. Panorama conceptual	7
1.2.2. La complexitat del discurs	9
1.3. Tipus de discurs: discurs oral i discurs escrit	10
1.3.1. El discurs oral	11
1.3.2. El discurs escrit	13
1.4. Gèneres i modalitats del discurs	17
1.4.1. Els gèneres	17
1.4.2. Modalitats d'organització del discurs	19
2. Què és l'anàlisi del discurs.....	26
2.1. Definició i delimitació de l'anàlisi del discurs	26
2.1.1. Definicions de l'anàlisi del discurs	26
2.1.2. Metes i interessos	27
2.1.3. Delimitació i diferències	30
2.2. Línies de desenvolupament i aplicació de l'anàlisi del discurs ...	31
2.2.1. Tradicions lligades de manera directa o indirecta, en la seva pràctica o en els seus resultats, a l'àmbit psicològic	31
2.2.2. Tradicions dominades per la perspectiva lingüística o semiòtica	36
3. Protocols, graelles i eines de l'anàlisi del discurs.....	39
3.1. Unitats d'anàlisi i esquemes de referència	39
3.2. Preguntes inicials i direccions de l'anàlisi	41
3.2.1. Preguntes	41
3.2.2. Direccions de l'anàlisi	42
3.3. Fases de l'anàlisi del discurs	45
3.4. Eines i instruments en l'anàlisi del discurs	48
3.4.1. Les eines de l'anàlisi del discurs	48
3.4.2. Nocions bàsiques de semiòtica textual	50
3.4.3. Nocions bàsiques de semàntica textual	52
3.4.4. Nocions bàsiques de retòrica textual	53
4. Tres exemples abreujats d'anàlisi del discurs.....	56
4.1. Exemple 1: Negociació del context i argumentació	56
4.1.1. Exemple 1a: Negociació de context en un examen oral	56
4.1.2. Exemple 1b: Estratègies argumentatives en el parlament	58

4.2. Exemple 2: construcció del discurs psicopatològic i diagnòstic en la consulta psicològica (<i>counselling</i>)	61
4.3. Exemple 3: construcció del discurs sobre les mares solteres a Anglaterra	65
Bibliografia	69

1. Què és el discurs

1.1. Presentació

L'anàlisi del discurs, se centra en els processos de producció i interpretació del significat en els textos i més enllà dels textos, en la direcció dels sistemes de valors i assumpcions compartits per productors i intèrprets.

En aquest mòdul presentarem i desenvoluparem un ampli ventall de tradicions de la investigació qualitativa, cada cop més implantades i diversificades, el focus principal de les quals és l'anàlisi del discurs. A parer nostre, aquestes tradicions poden ser parcialment considerades tècniques si assimilem el significat d'aquest terme al de pràctiques amb un component experiencial o artesanal. A diferència de l'anàlisi de contingut, l'anàlisi del discurs no s'aparta mai de la inspiració genuïnament qualitativa, tot i que les seves arrels disciplinàries no són, ni de lluny, úniques.

Sembla raonable començar aclarint què entenem per *discurs*, abans d'entrar en definicions i classificacions referides a les pràctiques i metodologies que inclou l'anàlisi del discurs. Fixar o delimitar la significació d'aquest terme sembla una condició necessària per a entendre i valorar la intenció i rendiment d'aquesta mena d'anàlisi.

En l'anàlisi del discurs, el text no és solament text, sinó un fet social i cultural, o un component d'aquest. El significat del text s'estén i vessa més enllà dels límits de la paraula escrita. Analitzem textos, com en l'anàlisi del contingut, però el nostre interès apunta, més enllà del text, als processos de construcció, interpretació i intercanvi de significats.

Transcripció d'una conversa sentida en un bar

Vegem l'exemple següent adaptat de Cameron (2001), citat a Fairclough (2003, p. 10): la transcripció d'una breu conversa sentida en un bar.

Client: Una Estrella, si us plau.

Cambrer: Quants anys tens?

Client: Vint-i-dos.

Cambrer: Entesos, ara mateix.

Aquest intercanvi social, pautat i en part ritualitzat recolza sobre un sistema de pressuposicions: no solament compta allò que és explícit, sinó –sobretot– allò que és implícit o assumit.

En el torn 1 cal saber que *Estrella* es refereix a una marca de cervesa (en altres àmbits culturals de l'estat el client podria haver dit *una San Miguel*, *una Cruzcampo*, etc.). És evident que les dues persones tenen aquest coneixement. L'analista també l'hauria de tenir!

En els torns 2 i 3 cal estar assabentat del codi legal, segons el qual només a partir dels divuit anys es pot consumir alcohol. És aquest coneixement el que dóna sentit a l'intercanvi de mots. El client entén la pregunta del cambrer sobre aquesta base; altrament podria haver-lo engegat i contestar-li un exabrupte ("I a vostè què li importa"). Naturalment, també queda sobreentès que la marca de cervesa demanada té alcohol (si n'hagués demanat una sense alcohol la pregunta del torn 2 ja no hauria estat pertinent).

En fi, en la fase 4 la resposta de qui atén a la barra demostra que el diàleg ha estat ple de sentit i ajustat als codis culturals que són aplicables a la situació.

És clar que una anàlisi d'aquest procés hauria de recórrer, en perspectiva general, els seus tres vessants: la producció del text o del missatge, la recepció o interpretació del text o del missatge i el text pròpiament dit (Fairclough, 2003). Certament, aquest exemple concret atrauria l'anàlisi envers l'enfocament conversacional, però encara que el text no fos extret d'una conversa, els tres vessants citats també hi serien presents. En un text sempre hi ha:

- unes instàncies productores (persones, col·lectius, societats);
- unes instàncies receptores (igualment, persones, col·lectius, societats);
- i una sèrie de missatges fixats, o susceptibles de ser fixats, per l'escriptura.

Certament, aquests tres vessants també interessen a l'anàlisi de contingut –encara que menys–, però on el darrer rarament s'ha endinsat és en la xarxa de relacions entre aquests. El sentit d'un text vist com a discurs personal o sociocultural no neix solament de les intencions, objectius, personalitat, etc., de qui l'ha produït, ni tampoc de les característiques, expectatives o sistemes de valors del receptor, ni de l'estructura o continguts del text mateix; neix de tot plegat quan els tres vessants s'acoblen i interrelacionen en l'espai complex de la producció de significat.

La interpretació de l'analista (ara no al·ludim a la del suposat receptor del missatge) ha d'atendre, doncs, a aquests tres vessants i escutar aquest espai on es resol la significació, que ben segur no serà única ni unívoca. La interpretació pot ser més intricada o directa però en qualsevol cas demana quatre tipus d'operacions:

Lectura recomanada

Podeu consultar:

N. Fairclough (2003). *Analyzing discourse. Textual analysis for social research*. London: Routledge.

1) D'antuvi, i òbviamment, la comprensió dels mots i frases utilitzats en el missatge.

2) Més enllà d'aquesta comprensió bàsica, la inferència de les intencions (propòsits, objectius) dels emissors o de les que els receptors atribueixen a aquests emissors, inferència habitualment gens fàcil.

3) I sobretot, en superposició de les operacions anteriors, demana judicis i avaluacions contínues. Per exemple: és sincer qui parla o escriu?; és seriós?; l'expressió de les seves idees, o aquestes idees mateixes, s'ajusta a la norma social imperant i pertinent?; etc.

4) Sovint la interpretació es perllonga en la direcció dels efectes socials dels textos, quan aquests darrers són a l'abast del públic en general.

No oblidem, per altra banda, que l'analista pertany generalment a la mateixa societat en la qual s'inclou la persona o grup que ha produït el text, o almenys és a prop seu. Tanmateix, en general, el tipus i grau de dificultat que comporta l'anàlisi d'un discurs depèn també, de diverses maneres, de com de prop o de lluny es troba l'analista respecte als codis i valors que han donat forma i contingut al text que analitza.

L'anàlisi del discurs s'ocupa dels tres vessants de la creació de significat: la producció, la recepció i el text pròpiament dit.

1.2. Què és, què pot ser el discurs?

El discurs, sobre l'eix de la comunicació, fa possible les pràctiques socials i, a la vegada, n'és una.

1.2.1. Panorama conceptual

Segurament no és difícil concloure dels paràgrafs anteriors el següent: entenrem fonamentalment el discurs com una pràctica social.

Lectura recomanada

Seguirem el volum d'H. Cal-samiglia i A. Tusón (2007). *Las cosas del decir. Manual de análisis del discurso*. Barcelona: Ariel.

Podem fer un pas més i afirmar que el discurs és una cadena d'accions articulades entre si gràcies a un determinat ús del llenguatge, oral o escrit, tant en la seva fase de producció com en la d'interpretació. Aquest ús és contextualitzat: la utilització del codi o dels valors lingüístics depèn de la situació personal o social en la qual es troben emissors o receptors. Per tant, el discurs és tant una part essencial de la vida social com un element clau per a poder desenvolupar-la; de fet, és una de les seves condicions necessàries.

Convé que ens aturem breument en la qüestió clau del context, que recuperarem més endavant. Dintre del repertori i de la gramàtica d'una llengua, aquell qui parla en domina o coneix una part més o menys gran (segons les seves competències i formació). Dintre d'aquest subcodi del codi general, fa les seves eleccions segons els requeriments de la interacció en curs (conversa, diàleg) o potencial (articles periodístics, llibres). L'elecció pot ser conscient o no, i depèn de valors o criteris que tenen a veure amb una munió de qüestions, com les característiques del destinatari del missatge o de l'emissor, el caràcter públic o privat de la situació, la relació personal o no entre els interactuants, la finalitat oculta o manifesta del missatge, etc., etc. Tots aquests elements explícits i implícits configuren el context del discurs i han de ser copsats per l'analista per a construir o reconstruir la seva interpretació (altrament, aquest aniria bastant desorientat).

El context es pot concretar com a context de producció del discurs, les seves condicions de creació i també d'existència. Michel Foucault va anomenar-lo *formació discursiva*, un conjunt de regles que prescriuen quina part del codi cal utilitzar amb vistes a una finalitat, què cal relacionar en el discurs, com cal referir-lo a cada objecte, com cal formular-lo perquè s'entengui d'una manera o altra.

El discurs, doncs, es dóna en el pla de la comunicació. Lògicament entenem la comunicació com un procés més ric i complex que la pura transmissió/recepció d'informació o que un conjunt d'enunciats. Ja hem dit que l'anàlisi d'un discurs abraça fenòmens que es troben més enllà del text, malgrat que mantenen una connexió amb aquest. Així, la comunicació se sol entendre com l'expressió audible o visible d'un pensament, estat d'ànim, ideologia, pla, estratègia..., tots els quals interessin a l'anàlisi del discurs en la mesura que poden no coincidir fil per randa amb la seva expressió oral o textual, ja sigui perquè no es vol posar en el text tot allò que es pensa o persegueix, o perquè no hi ha una consciència plena de què s'hi posa o no s'hi posa. Un text pot contenir més o menys d'allò que l'autor hi volia posar. El mateix podríem afirmar des del punt de vista del receptor o intèrpret.

Vegeu també

El mòdul 2 de l'assignatura *Mètodes d'investigació qualitativa* ja penetrava superficialment en la qüestió de la interpretació contextual, tot i que allà se li donava una formulació estrictament seqüencial. Però en el mòdul "L'anàlisi de contingut en perspectiva qualitativa" dedicat a l'anàlisi de contingut ja hem especificat que el context d'un text no és necessàriament lineal i que pot estendre's fora d'aquest, en altres textos o en el món social.

Sota una altra òptica, el discurs no es limita a representar la realitat –una realitat–, sinó que ell mateix crea o recrea aquesta realitat, en constitueix una de nova i diferent.

Tanmateix, no hem de concebre el discurs com quelcom que emana simplement de l'emissor, del subjecte, la institució o la societat productors, o com quelcom que, des de l'exterior, els afecta. En la majoria de tendències de l'anàlisi del discurs, aquest darrer es concep com un escenari on s'articulen les condicions que permeten les pràctiques socials, pràctiques indubtablement lligades a la interacció i comunicació humanes. En tant que pràctica, per tant, el discurs és quelcom més que parlar, respondre o escriure: és un encadenament ordenat d'accions en les quals no solament es fa referència a coses o fets, sinó que es crea un fet nou: el discurs realitzat, precisament.

El discurs també crea la realitat

La simple descripció de la situació econòmica d'un estat pot variar segons si la fa el partit en el poder o el que és a l'oposició i, probablement, en cap dels dos casos coincidirà amb la que pot fer una empresa estrangera que vol invertir en el país. Quina és la realitat? La retransmissió d'un partit de futbol té tonalitat i continguts ben diferents segons la proximitat emocional de l'emissora o el locutor a cada un dels dos equips que competeixen.

1.2.2. La complexitat del discurs

En definitiva, el discurs és complex. Tant els qui el creen com els qui els desxifren estan "situats" dintre de la xarxa social i omplen un espai en el mapa de relacions de poder, de solidaritat, de resistència, de domini o submissió, d'identitat o diferència, relacions que configuren els territoris socials. Les insercions dels subjectes en el discurs són múltiples. Més enllà de les categories duals, del tipus emissor-receptor, agent-pacient, autor-lector, avui es tendeix a parlar de **participants**, els quals poden ocupar diverses posicions dintre del discurs, tant en el pla gramatical com en l'interactiu (*jo, tu, ell* i els seus plurals). La dualitat justificada en l'anàlisi ha de perllongar-se envers idees com polifonia o audiència, que engloben instàncies comunicatives més àmplies i enrevessades.

Les raons per les quals aquests participants fan servir un tipus concret de discurs en un context determinat poden ser quasi infinites. Però, tot i que és complex, el discurs està subjecte a normes i regles.

En síntesi, la complexitat prové de tres fonts:

1) Per una banda, una part del discurs pot estar oculta o ser no immediatament perceptible, com ja hem comentat en l'exemple de la cervesa al començament d'aquest apartat; en aquest sentit, la complexitat es vincula a la immediatesa o dificultat d'accés al sentit del discurs.

2) Per una altra banda, la variabilitat grupal o idiosincràtica (individual) dels usos del llenguatge, superposada a la variabilitat de les situacions possibles en una societat, genera una enorme diversitat d'estils, formes i modalitats de discurs, amb subtils diferències entre aquestes. Ara la complexitat es vincula a la grandària i densitat dels codis que cal desxifrar. Cada persona fins a cert punt té el seu discurs, però també existeixen el discurs acadèmic, l'econòmic, el sanitari, l'esportiu (tocant només alguns àmbits), els quals podrien ser esmicolats en altres més restringits (per exemple, el discurs esportiu futbolístic no és igual que el tennístic o el del bàsquet); o en un altre pla, el discurs nacionalista, internacionalista, catòlic, islàmic, el de dretes, el d'esquerres, etc.

3) El discurs sempre es constitueix com una realitat més, no com un simple mirall o traducció de la realitat. Ara la complexitat es vincula als afegits continus que el discurs fa sobre la realitat actual en una societat o en un univers cultural. El "volum" de realitat que una persona del segle XXI ha d'atendre és molt més gran que el que es manifestava a un ciutadà del segle XIX, de l'edat mitjana, etc.

El discurs s'afegeix i integra en la realitat

Sens dubte, existeix el món de la màfia i de la delinqüència, però també existeix el cine de gàngsters com a discurs audiovisual cinematogràfic, i també la literatura corresponent; i damunt de l'un i l'altra existeix el discurs de la crítica sobre aquest gènere cinematogràfic o sobre la novel·la negra.

Podríem afegir que fins i tot el discurs científic encaixa dintre d'aquesta darrera observació. Però això ens duria a qüestions que ja han estat tractades en altres assignatures de metodologia del grau.

El discurs pot ser més o menys manifest, varia en funció d'individus, àmbits institucionals i professionals, o grups i societats, i no solament reflecteix la realitat sinó que és una realitat més en el marc de la cultura.

1.3. Tipus de discurs: discurs oral i discurs escrit

La distinció principal en l'ordre del discurs és entre discurs oral i discurs escrit o textual; el primer és anterior històricament i el segon ha influït decisivament en les representacions culturals al llarg de la història.

Cal fer aquesta distinció inicial. Sabem que el discurs oral pot ser traslladat al paper o a la pantalla i llavors adopta la forma d'una transcripció i, funcionalment, d'un text escrit. Però també sabem que els textos o documents poden ser creats directament com a matèria plasmada en lletra. Per tant, malgrat que al capdavant l'analista sempre té davant dels seus ulls llenguatge escrit, els principis o lleis que organitzen una conversa o una declaració verbal no són els mateixos que els que organitzen la matèria d'un text generat amb les mans (llapis, bolígraf, ploma, teclat, etc.), directament com a escriptura.

Lectura recomanada

Per a aprofundir en la visió foucaultiana sobre el discurs consulteu:

L. Íñiguez (2006). El lenguaje en las ciencias sociales: fundamentos, conceptos y modelos. A L. Íñiguez (Ed.), *Análisis del discurso. Manual para las ciencias sociales* (2a. ed., pp. 47-87). Barcelona: UOC.

Vegeu també

La distinció entre discurs oral i discurs escrit té a veure amb qüestions metodològiques ja tractades en l'assignatura *Mètodes d'investigació qualitativa*.

1.3.1. El discurs oral

El discurs oral és l'original i natural en l'ésser humà i, com a llenguatge parlat, constitueix el suport bàsic de les relacions humanes, el motor de la interacció social. La modalitat oral s'adquireix naturalment, sense aprenentatge formal. Actualment les funcions del discurs oral han estat potenciades per la megafonia o ampliadades pels canals mediàtics (televisió, ràdio).

La caracterització dels discurs oral implica en primer lloc l'establiment de la situació d'enunciació. Aquesta es compon de:

- Un element de participació simultània, que inclou emissors i receptors que, en l'àmbit de l'enunciació i del discurs oral, són anomenats **interlocutors**.
- Quan l'enunciació és immediata i cara a cara (que és la situació prototípica i original), hi ha un element de presència simultània, de compartició d'espai i temps, dels interlocutors. Si no és cara a cara (per exemple, en una conversa telefònica o en una videoconferència), només es comparteix el moment. Però també són possibles enunciacions en diferit respecte al temps, com les que ens ofereix sovint la ràdio o la televisió.
- Un element de relació interpersonal, de diferents tipus i graus, que els interlocutors creen, mantenen i negocien al llarg de la interacció sobre la base de paràmetres psicosocials (paper, estatus, aspecte físic, sexe, edat, vestit). Generalment, el tipus de relació entre els interlocutors orienta el nivell de formalitat de la interacció, des de les més col·loquials fins a les més cultes o ritualitzades.

Els trets nuclears de la situació d'enunciació corresponen, doncs, a la **conversació espontània**, matriu dialògica de tots els discursos orals.

Tot i que la conversació espontània està sotmesa a regles, presenta un grau de ritualització baix i sol ser bastant imprevisible. Sabem que en una conversa:

- L'ordre dels torns de paraula no és fix ni s'ha establert prèviament.
- En general, no parla més d'una persona a la vegada però, si hi ha superposició, no se sol prolongar massa estona.
- Hi ha mecanismes per a corregir les transgressions en la presa de la paraula.

Lectura recomanada

Utilitzem com a referència principal els capítols 2 i 3 del llibre de Calsamiglia i Tusón (2007).

- La duració dels torns no és fixa.
- La duració d'una conversa no es determina prèviament (a diferència, per exemple, d'una roda de premsa o un col·loqui després d'una conferència).
- Els continguts de la conversa no estan especificats prèviament (a diferència, per exemple, d'una sessió de grup).
- El nombre d'interlocutors pot variar.

La dimensió de la conversació més estudiada ha estat l'alternança de torns, que es regeix essencialment per dos principis:

- el de l'**heteroselecció**, segons el qual qui té la paraula selecciona qui parlarà a continuació, i
- el de l'**autoselecció**, segons el qual qui no té la paraula comença a parlar sense que, qui estava parlant, l'hagi seleccionat com a interlocutor. El canvi de torn utilitza una sèrie de recursos típics com el parell adjacent ("Bon dia - Bon dia", "Hola-Hola") o la tríada pregunta-resposta-reconeixement ("Quina hora és - Les nou - Gràcies").

Vegeu també

Teniu materials complementaris als que acabem d'exposar en el mòdul 4 de l'assignatura *Mètodes d'investigació qualitativa*, en l'apartat de l'anàlisi conversacional.

És ben conegut que, enllà de la conversa espontània, les societats humanes han desenvolupat multitud de formes més elaborades o regulades d'interacció verbal, tant en la situació bilateral o d'un en un com en la d'un en molts.

En la situació d'un en un trobem els formats de l'entrevista (de qualsevol tipus), la transacció comercial (compres en botigues, gestions en bancs, interaccions en restaurants, bars), la consulta (presencial o telefònica), les taules rodones, col·loquis i tertúlies, els exàmens orals, etc.

En la situació d'un en molts, trobem les classes de qualsevol nivell docent, les conferències, els mítings, les ponències i comunicacions en congressos o jornades, les declaracions públiques, les homilies, etc.

Un intercanvi de molts en molts es pot descompondre sempre en qualsevol dels dos anteriors. Tanmateix, la distinció pertinent és si la interacció és "uni-gestionada" (com en el cas d'una classe, d'una tertúlia radiofònica regulada pel locutor o d'un debat al parlament sota el control del president de la cambra) o "plurigestionada" (com en el cas d'una tertúlia sense moderador o d'un debat purament assembleari).

Recursos que donen suport al discurs oral

El discurs oral recolza sobre altres recursos que el potencien o fins i tot li donen suport bàsic. Aquests recursos poden ser acústics, però no estrictament lingüístics; o bé poden actuar des del canal visual o des d'altres. Resumim a continuació aquestes possibilitats, que són objecte d'estudi de la paralingüística i la comunicació no verbal, i dels quals donarem alguna noció en el mòdul "L'anàlisi de la imatge".

- **Recursos acústics paralingüístics**
  - Qualitat de la veu (aguda o greu, nasal, gutural, cridanera, suau).
  - Entonació i cadència de la veu (cantarella).
  - Vocalitzacions no articulades i sorolls respiratoris (badalls, sospirs, tos, xiulets).
- **Recursos en el canal visual, fora de l'escriptura**
  - Aspecte de l'enunciador o interlocutor: estatura, corpulència, vestit en general, colors; també els anomenats artefactes, com les ulleres, el pentinat, les joies...
  - Cinèsics, és a dir, els gestos de mans i braços, les expressions facials i les postures corporals.
  - Proxèmics, referents a la distància d'interacció entre els interlocutors, a l'angle d'orientació de cossos i mirades.
  - Factors ambientals, físics (llum, temperatura) o de decoració (mobiliari, pintura, música). S'entén que aquests factors són recursos en tant que poden ser regulats pels interlocutors.
- **Recursos en altres canals**
  - En el canal tàctil (tocar, acaronar, subjectar) i de contacte (superfícies corporals de contacte, contacte amb pell o vestit).
  - En el canal olfatiu: olors corporals, perfums.

1.3.2. El discurs escrit

El discurs va nàixer en un moment de la història humana, cap al 3500 aC i, en la seva definitiva variant alfabètica, cap al 2000 aC al Mediterrani oriental. L'escriptura ha estat una tècnica de representació del llenguatge parlat, facilitadora i potenciadora de certes vies i direccions de la comunicació, i ha inaugurat i permès certes funcions, com la difusió controlada, la marca de l'oficialitat i del poder i la conservació del saber cultural. Però, a més, ha influït en els modes d'interacció social i ha determinat en gran mesura les pràctiques comunicatives des de l'època clàssica.

Com en el cas del discurs oral, la caracterització del discurs escrit es fonamenta sobre l'establiment dels trets de la situació d'enunciació. Ara aquesta es compon de:

- Emissors i receptors que, en l'àmbit de la situació d'enunciació i del discurs escrit, són anomenats **escriptors** (o autors) i **lectors**.
- Un element de demora i separació entre les dues fases de la comunicació, emissió i recepció, o escriptura i lectura. La comunicació no es fa *in praesentia*, sinó *in absentia*: els participants no han de compartir ni temps ni espai. En altres mots, el moment i lloc de l'acte d'escriure no han de coincidir necessàriament amb els de l'acte de lectura; i de fet, no coincideixen pràcticament mai.
- Instruccions per a la interpretació. Com la lectura és "en diferit", el text ha d'incorporar alguna instrucció sobre com ha de ser llegit i entès.

- L'element de relació interpersonal és secundari, tot i que, a parer nostre, continua essent pertinent de diferents maneres. Així, en una relació epistolar, l'estil i contingut del text tenen en compte la singularitat del destinatari; un cartell publicitari ha de preveure almenys el tipus de client potencial al qual va adreçat.

Per un altre costat, ja una vegada generat el text, s'hi descobreixen uns trets universals que el constitueixen:

- El text és **lineal**, tant en el procés de creació com en el de lectura, i també ho sol ser en la simple manifestació als ulls de l'espectador, a menys que sigui molt curt o consti d'una sola frase o unitat de lectura.
- El text està **segmentat**; ho està des del punt de vista morfosintàctic i des del gramatical en lletres, síl·labes, mots, frases, oracions; i ho està igualment des d'un punt de vista temàtic o visual en línies, paràgrafs, apartats, capítols.
- El text està **puntuat**, en relació amb els dos trets precedents. La puntuació serveix tant per a segmentar com per a establir relacions internes en el text i mantenir la continuïtat o linealitat. Els signes d'interrogació i admiració estan més aviat al servei de l'expressió de l'entonació o l'èmfasi. Es distingeix entre l'ús estilístic de la puntuació i l'ús lògic o normatiu.
- El text està **titulat**. És a dir, la majoria de textos duen encapçalaments en els quals s'anuncia la intenció, el tema principal o la utilitat del text complet o d'aquesta part del text. Compleixen la funció d'informar per endavant o de captar l'atenció. Els títols apareixen en els índexs. En els diaris actuals, els títols o encapçalaments s'han convertit en un factor clau en el disseny del missatge.

Ja coneixem la classificació dels diferents tipus de textos o documents. Recordarem aquí la important distinció entre microtextos, o textos breus, i macrotextos o textos extensos. Òbviament, les regles i estratègies que ordenen uns i altres difereixen.

Ara bé, en el discurs escrit manca una matriu nuclear o model original, com era la conversació espontània en el terreny del discurs oral, tot i que de vegades s'ha volgut col·locar en aquesta posició la prosa purament expositiva i descriptiva. Tanmateix, si prescindim del criteri històric (que ens podria orientar sobre quines van ser les primeres pràctiques de comunicació escrita), en el moment actual ens trobem amb una gran diversitat de modalitats de discurs escrit pròpies dels diferents àmbits de la vida social. Com a mostra, us oferim les següents:

Vegeu també

En el mòdul 5 de l'assignatura *Mètodes d'investigació qualitativa*, ja es van classificar els diferents tipus de textos o documents.

- Instàncies, al·legacions, certificats, escriptures de compravenda (àmbit administratiu).
- Lleis, sentències, contractes, sumaris (àmbit jurídic).
- Llibres sagrats, encíclics, declaracions de les autoritats, catecismes, llibres de doctrina (àmbit religiós).
- Manifestos, bans, discursos, parlaments, declaracions a premsa (àmbit polític).
- Informes, correspondència, actes, comunicats (àmbit institucional i organitzacional).
- Anuncis en diaris, revistes, televisió, ràdio; eslògans, prospectes (àmbit publicitari).
- Novel·les, assajos, teatre, poesia, guions cinematogràfics i televisius (àmbit literari).
- Notícies, reportatges, editorials, cròniques, articles d'opinió (àmbit periodístic).
- Articles, informes, monografies, memòries de beques (àmbit científic).
- Instruccions d'ús, informes tècnics (àmbit tecnològic).
- Anuncis en botigues i centres comercials, catàlegs, llistes de preus (àmbit comercial).
- Correspondència personal, notes domèstiques, llistes de compres, targetes (àmbit domèstic i quotidià).
- Receptes (metges), factures (comerciants), programes, apunts, exàmens (professors/alumnes), etc. (àmbits professionals en general).

Exemples de textos breus i textos extensos

Els següents són alguns exemples de textos breus: cartes, informes, històries de vida, als quals podríem afegir, en el context de l'anàlisi del discurs, els anuncis, avisos, cartells, prospectes, etc.

Els següents són alguns exemples de textos extensos: diaris, biografies i autobiografies, memòries, novel·les, assajos, tractats, etc.

Com comentàvem en referir-nos al discurs oral, les pràctiques discursives que acabem d'enumerar (no pas exhaustivament!) es distribueixen en diferents nivells de formalitat, des de la nota que una mare o pare deixa als seus fills adolescents fins a la redacció d'una sentència o d'una encíclica papal.

I com és fàcil sospitar, els processos psicològics involucrats en l'escriptura i la lectura no són assimilables als que regeixen la conversació, ja que l'absència de l'interlocutor i la possibilitat de reflexionar sobre el codi lingüístic mateix, sense la urgència que imposen els torns de conversa, fan que la psicolingüística del discurs escrit posseeixi unes característiques pròpies, en les quals no entrarem aquí.

Acabarem també aquest subapartat, aturant-nos en els elements no lingüístics, "paratextuals", que donen suport al discurs escrit, és a dir, aquell discurs construït sobre la plataforma de les lletres de l'alfabet i els signes que les acompanyen (puntuació, admiració, interrogació...). Al·ludim, és clar, als elements gràfics, no als components morfosintàctics i lèxics que conformen un text, que pertanyen més a l'anàlisi del discurs que a la caracterització pura, tasca a la qual ens estem limitant ara mateix. Solen considerar-se els següents:

- **El material de suport**
  - El paper: classe de paper, més bast (cartró) o més fi (setinat).
  - La pissarra (de diferents tipus).
  - La paret, la tanca (cartells, grafitis).
  - La pantalla (text i hipertext).

- **El format**
  - La mida del paper o de la pàgina en pantalla (DIN A3, DIN A4, etc.).
  - La grandària de la pàgina, és a dir, l'amplada dels quatre marges.
  - El nombre de pàgines.
  - Els colors o matisos de gris.
  - Portades, contraportades.

Formats arrelats

Els formats estan força codificats. El més arrelat culturalment ha estat el llibre, però trobem també la llista (directoris telefònics, diccionaris, cartellera d'espectacles) o els formats periodístics variats (editorials, notícies, esqueles, notes de societat).

- **La tipografia en sentit ampli**
  - Grandària i gruix de les lletres, segons els diferents estils de tipus.
  - L'ús de negreta, cursiva, subratllats, versaletes.
  - Els espais interlineals.
  - L'ús de majúscules i minúscules.
  - L'organització de la pàgina (taules, columnes, quadres).

- **La inclusió i combinació d'altres sistemes semiòtics diferents del llenguatge**
  - Els icònics: dibuixos, fotografies, esquemes, representacions analògiques en general.
  - Els sistemes mixtos, iconicoconvencionals, com les gràfiques o les taules.

La matriu nuclear del discurs oral és la conversa; el model prototípic del discurs escrit és el text. Cada un té la seva estructura i característiques.

1.4. Gèneres i modalitats del discurs

Dues categories importants a l'hora de classificar el discurs són els gèneres, per una banda, i les modalitats discursives, per una altra.

1.4.1. Els gèneres

Els diferents gèneres discursius no aporten una classificació dels "tipus de text" existents. Els gèneres més aviat tracten de classificar productes culturals genèrics en els quals la utilització de la paraula ha estat o és essencial.

En perspectiva funcional o d'ús, els **gèneres** es poden definir com a patrons de solució, de complexitat diferent, a situacions o problemes comunicatius típics o recurrents.

Quan un usuari de la llengua o un membre de la cultura ha d'afrontar una situació comunicativa repetida i coneguda, ja disposa d'uns motlles o patrons textuais en els quals pot encabir el seu missatge, la qual cosa és un avantatge tant des del punt de vista de l'economia de l'esforç com des del punt de vista del rendiment comunicatiu. Aquests patrons són convencionals, opcions desenvolupades i establertes històricament dintre de cada àmbit cultural.

Exemples de situacions comunicatives

Alguns casos de situacions comunicatives repetides i conegudes són la de l'alcalde que ha de publicar un ban, el professor que ha de redactar uns apunts o unes notes d'examen, el jutge que ha d'emetre una sentència, l'escriptor que vol escriure una novel·la policíaca.

En perspectiva estructural o de la seva organització interna, doncs, un gènere és un complex o patró comunicatiu d'elements que se situen en successius nivells. Aquests nivells són:

- **L'estructura interna del text:** quin tipus de text, com està confegit, amb quins materials i recursos lingüístics (sintàctics, estilístics, lèxics); com està seqüenciat, organitzat; quin és el seu suport material; quin va ser el procés de producció.
- **La situació comunicativa concreta que s'afronta:** des de publicar una nota en el tauler d'anuncis d'una escola fins a fer una declaració institucional el cap de govern en un moment de crisi, o donar a llum una novel·la satírica; el seu caràcter més o menys formal o ritual; la funció comunicativa (expressar, contar, acomiadar-se, saludar, informar, avaluar, sancionar,

Lectura recomanada

Podeu consultar:

S. Günthner i H. Knoblauch (1995). Culturally patterned speaking practices - the analysis of communicative genres. *Pragmatics*, 5, 1-32.

persuadir, etc.); el tipus de participació en el qual s'impliquen autors o lectors.

- **L'estructura externa:** l'àmbit comunicatiu escollit (familiar, institucional, polític, de masses, etc.); la tipologia dels qui participen (clients, lectors, crítics, votants, gent del gremi); el grau d'adequació del discurs en cada àmbit (l'educatiu a classe, el mèdic o sanitari a la consulta; el jurídic en el judici...).

En la perspectiva generativista o de producció del text a partir de certs motlles, autors clau com Bajtin (citat a Calsamiglia i Tusón, 2007, p. 247) coincidien força amb aquest plantejament, en proposar que qualsevol gènere sorgeix de quatre condicions que el modelen i li atorguen els seus trets distintius:

- 1) Els temes.
- 2) L'estructura interna del text.
- 3) L'estil, auster o barroc, personal o convencional, sempre suposadament funcional amb vista a comunicar un determinat missatge, en un determinat àmbit comunicatiu, i respecte d'uns destinataris segurs o probables.
- 4) L'estabilitat de les tres condicions prèvies al llarg del text.

Tot seguit farem un desplegament limitat dels gèneres rellevants en el discurs escrit perquè us serveixi de referent:

- **Gènere liricopoètic:** himne (forma primitiva); oda, elegia, sàtira, epístola, ègloga (formes clàssiques); cançó, nadala, romanç, balada (formes populars); cançons trobadoresques i sonets (Renaixement).
- **Gènere epiconratiu:** sagues, llegendes, epopeies (en vers); romanç, conte, apòleg (vers o prosa); novel·la en les seves distintes modalitats, autobiografia, relats curts i contes (prosa).
- **Gènere teatral:** tragèdia, tragicomèdia, drama, melodrama, acte sacramental, comèdia (formes no musicals); òpera, opereta, sarsuela, revista, comèdia musical, oratori (formes musicals).
- **Gènere didacticoassagístic :** diàlegs platònics (amb components dramàtics); assaig, article, tractat, biografia (textos objectius); refrany, dita, aforisme (textos objectius però fragmentaris); discurs, sermó (textos objectius amb forma oratòria); autobiografia, diari, confessió, memòries (textos subjectius).

Gèneres clàssics

En la formulació clàssica els tres gèneres principals eren la lírica o la poesia, l'èpica o la narració i el drama o teatre. Actualment a aquests tres gèneres clàssics s'hi afegeix, com a mínim, el didàctic i d'assaig, el periodisme literari i altres.

Tanmateix, hi ha autors –per exemple, Bajtin– que pensen que la classificació de gèneres s'hauria d'estendre fins a l'arrel del discurs o, el que és el mateix, fins a la conversació en qualsevol de les seves modalitats, de la qual haurien derivat els gèneres literaris, els periodístics i els científics.

Així doncs, s'entén que els requeriments temàtics, expositius, narratius o argumentatius a l'hora d'organitzar el text i de fer-lo intel·ligible o llegible, desemboquen en la utilització d'uns codis de gènere o uns altres, els quals, al seu torn, descansen en tradicions establertes.

1.4.2. Modalitats d'organització del discurs

Ara, la classificació en la qual entrarem es refereix als modes fonamentals de construir el discurs, que es reflecteixen específicament en l'estructura seqüencial del text. Ens situem, per tant, en la fase tècnica de la producció textual, entesa, més aviat, en la dimensió qualitativa, en el sentit d'art o habilitat i manifestada als ulls de l'analista en una determinada articulació de recursos lingüístics i extralingüístics.

Nota

Sobreentnem que les modalitats que exposarem són esquematitzacions o models prototípics, que difícilment es presenten en estat pur i que habitualment es descobreixen barrejades o articulades dintre d'un mateix text.

La narració

Narrar és verbalitzar o escriure històries. Tanmateix, definir la narració és una tasca ingrata i delicada, potser perquè constitueix una activitat comunicativa fonamentada en una forma centralment humana de comprendre el món i apropiari-se'l. Per aquesta raó, la via més útil d'atansar-se a la narració és oferir-ne directament les seves característiques estructurals, que són:

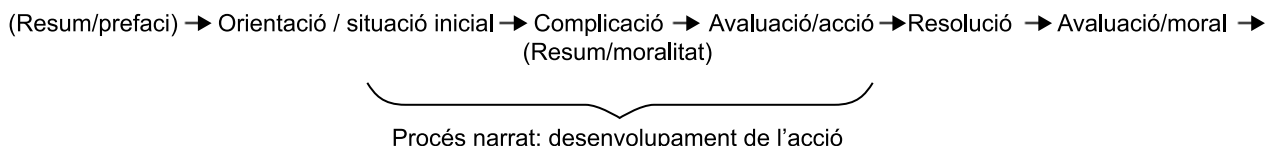
- La **temporalitat**: tota narració presenta una sèrie d'esdeveniments en un temps que transcorre (tot i que pot anar cap endavant o endarrere). El temps canònic utilitzat és el passat, malgrat que hi ha excepcions a aquest ús (per exemple el present històric).
- La **unitat temàtica**: els esdeveniments relatats estan lligats en una sola història que pot constar de diverses històries entrelaçades per vincles més o menys evidents. La unitat recolza sobre un o més subjectes protagonistes.
- El **canvi**: estats i situacions es transformen al llarg del temps, especialment en l'àmbit emocional (de sort a dissort, o viceversa; d'alegria a tristesa; d'humiliació a venjança satisfeta).
- La **unitat d'acció**: el tema i els canvis esdevenen integrats per mitjà del procés narrat, des de la situació inicial fins a la final.

Vegeu també

Una referència obligada en el terreny de les modalitats d'organització del discurs és J. M. Adam (1992). *Les textes: types et prototypes. Récit, description, argumentation, explication et dialogue*. Paris: Nathan.

- La **intriga** o suspens: la construcció del relat deixa en cada moment un ventall de vies obertes de desenvolupament de l'acció (i d'expectatives per al lector o oïdor), les quals adquireixen credibilitat gràcies a les relacions causals establertes entre els esdeveniments relatats.

L'esquema seqüencial d'una narració és aproximadament el que es mostra a la següent figura (els elements entre parèntesis són prescindibles).

La disposició que es mostra a la figura és lineal, però no ens ha d'enganyar. La narració està organitzada en nivells de profunditat imbricats entre si, a partir de dos pilars centrals: la història narrada pròpiament dita i l'avaluació global, experiencial o directament moral, que en fa l'autor –i que pot ser manifesta o implícita–, avaluació que també hauria de fer el lector. D'aquests dos pilars el que oculta més nivells o estrats és el de la història. D'entrada, els seus components són dos: una representació general del marc en el qual es desenvoluparà l'acció, particularment del punt de partida; i el desenvolupament pròpiament dit de la història. Aquests dos elements no sempre mantenen una relació lineal. Al seu torn, la història es pot descompondre també en dos elements: els esdeveniments relatats en si mateixos (aspecte "objectiu") i l'avaluació o matís amb el qual són oferts al lector, igualment en relació lineal o no lineal. Finalment, la fase objectiva de la narració es pot dividir en la complicació o nus de l'acció i el seu desenllaç o resolució.

Evidentment, el punt de vista amb el qual l'autor enceta el relat tenyeix tota la història narrada, tant si apareix de manera explícita com si s'oculta deliberadament o inconscientment. El punt de vista es revela en primer terme a partir de la persona verbal emprada en la narració. En un diari és la primera persona; en una admonició o sermó pot ser la segona; en la novel·la i el conte canònic sol ser la tercera.

La descripció

Tot i que no seria difícil trobar punts de coincidència entre la descripció i l'explicació, la perspectiva en la qual ens col·loquem ara és la de la retòrica i la lingüística o psicolingüística textual, útils a l'anàlisi del discurs, no la de la metodologia i l'epistemologia.

Vegeu també

La posició que adoptarem aquí respecte a la descripció difereix de la que es feia patent en l'assignatura *Introducció als mètodes d'investigació en psicologia*.

La descripció pretén essencialment la representació del món per mitjà del llenguatge i dintre de l'esfera de coneixement que permeten els nostres sentits i competències cognitives. Dintre d'aquests darrers, i com a primats que som, el canal òptic és el privilegiat: la descripció sol ser una representació en clau visual. No hem de caure en l'error de creure que la descripció sempre és estàtica (en contraposició a la narració o a l'explicació). La representació pot ser tant d'estats com de processos, tant estàtica com dinàmica.

L'esquema de construcció d'una descripció seria el que presentem tot seguit, i es pot interpretar també en clau lineal o com un programa d'actuació amb rutines imbricades les unes dintre de les altres.

Ancoratge descriptiu: tema o objecte → Aspectes interns: propietats/parts → Relacions externes: situacions/associacions

L'ancoratge inicial es pot fer amb "afectació" o èmfasi, avançant ja algunes característiques, o sense això. La caracterització interna de tema o objecte pot incloure l'establiment de relacions internes, més enllà de la simple enumeració, que és el mecanisme nuclear de la descripció. Quant a les relacions del que és descrit amb el món exterior, ens acostaríem ja al terreny de l'explicació sense entrar-hi del tot, atès que evitaríem les relacions indexicals de tipus fum → foc (causals o funcionals) i ens mantindríem en els dominis de l'analogia i la metàfora. Les situacions especificarien llocs i moments; seria en les associacions on recauria la responsabilitat de lligar el tema amb el món circumdant mitjançant la comparació o la metàfora (diríem *la seva forma de córrer recorda una gasela*; no diríem *corre tant perquè ha pres vitamines*).

No tots aquests elements estan sempre presents en una descripció. L'autor pot prescindir de l'èmfasi inicial, com ja hem dit, o de l'establiment de metàfores i comparacions –aquest darrer element estaria òbviament prohibit en la majoria de descripcions científiques, abocades a l'enumeració i classificació. Tampoc no és preceptiu que mantinguin l'ordre aquí escollit. En concret, els aspectes interns i externs poden barrejar-se al llarg de la descripció.

Exemple de descripció

Prenem un exemple de *Frankenstein*, de Mary W. Shelley. L'autora descriu l'ascensió a les fonts de l'Arveiron, un afluent de l'Arve, als Alps.

"[0] La pujada és molt dreta, però el caminet fa tot de revolts continus i curts que permeten vèncer la perpendicularitat de la muntanya. [1] L'escena és increïblement desoladora. [2] A mil llocs es poden veure els senyals deixats per les allaus hivernals: arbres trencats i escampats per terra, uns totalment destrossats, d'altres caiguts sobre roques sortints de la paret de la muntanya o travessats sobre altres arbres. [00] Conforme vas pujant, el camí queda tallat per estimbals coberts de neu per on rodolen constantment roques que es desprenen de més amunt. Un d'aquests precipicis és particularment perillós; el més mínim soroll, com podria ser parlar en veu massa alta, provoca un impuls d'aire suficient per causar la destrucció d'aquell qui ha parlat. Els pins no són ni exuberants, ni gaire alts; més aviat són tètrics i fan que el paisatge sembli encara més dur. [3] Vaig observar la vall que tenia al dessota; dels rierols que la travessaven sorgia una boira extensa que es cargolava formant denses corones al voltant de les muntanyes oposades, els cims de les

Vegeu també

Ja hem tractat la caracterització interna del tema en l'assignatura *Introducció als mètodes d'investigació en psicologia*.

quals s'amagaven darrera els núvols uniformes. La pluja continuava caient des d'aquell cel fosc i se sumava a la impressió malenconiosa que em produïa el fet de trobar-me allà enmig [...]."

Mary W. Shelley (1992). *Frankenstein* (pp. 126-127). Barcelona: Barcanova.

Bàsicament, es tracta d'una descripció de paisatge amb components narratius: l'autora comença la descripció amb una referència al camí [0] i l'emmarca en aquesta excursió a la muntanya (al seu torn emmarcada en un trajecte vital). A mitjan descripció s'insereix un altre element narratiu en referir-se de nou al camí [00] i al progrés del caminant.

L'ancoratge descriptiu pot emplaçar-se en [1], tenint en compte que el paràgraf està extret d'un fragment més extens i que la presentació de l'objecte descrit –l'entorn de les fons de l'Arveiron– ha estat feta en un punt anterior del text original. De [2] a [3] es desenvolupa l'enumeració i qualificació dels components del paisatge, integrant propietats i parts. Alguns són analitzats amb més cura que altres; per exemple, a les propietats del "precipici perillós" es dedica una mica més d'espai, ja que la descripció està feta per una autora típicament romàntica i els aspectes emocionals, dramàtics i subjectius dominen els objectius. Podríem situar en [3] l'ampliació de la descripció fins al món extern, ja que les referències van del paisatge immediat al que s'observa en un entorn de més abast. També en aquest punt és evident que hi ha una concreció del lloc amb la perspectiva panoràmica i del punt de vista ("trobar-me allà enmig"), i que les associacions tenen una funció d'identificació emocional o empatia amb el lector, no pas de transmissió objectiva i didàctica.

L'argumentació

L'argumentació té com a finalitat explícita o implícita la de convèncer, persuadir un interlocutor o una audiència. Per tant, és una pràctica discursiva orientada particularment al destinatari i de caire pragmàtic, molt orientada a l'ús i a la funció. Els discursos polítics, didàctics, publicitaris, religiosos (parcialment), són eminentment argumentatius. Encara que en un primer contacte amb el concepte sembli que l'argument ha de ser lògic o científic, l'argumentació també sol recolzar en mecanismes d'identificació emocional que busquen l'adhesió de l'oïdor o el lector.

De fet, aquesta puntualització es pot aplicar a la diferència entre argumentació i demostració, que parteix precisament d'aquesta possibilitat: la de completar, en l'argumentació, les estratègies lògiques i formals, la cerca d'objectivitat, amb recursos de manipulació emocional o ideològica.

L'**argumentació** té sentit en la mesura que s'adreça a un auditori, s'expressa en llenguatge natural (que pot ser dialècticament o retòricament refinat) i tant les premisses com les conclusions són discutibles. A més, el desenvolupament de l'argument depèn de l'estratègia expositiva de l'argumentador.

La **demostració** té sentit en si mateixa, en el reialme de l'abstracte i encara que no tingui un destinatari específic. Les premisses i les conclusions han de ser vertaderes si la demostració ha de ser acceptable. El desenvolupament del raonament està sotmès a regles que no depenen de qui fa la demostració, sinó que estan marcades per la lògica.

Aclarit això els punts capitals d'una argumentació són:

- L'objecte, pregunta o tema que s'argumenta (té títol).
- L'argumentador o locutor, que s'ha de presentar com a posseïdor d'un punt de vista, com ocupant una posició respecte al tema.
- Caràcter del tema o objecte d'argumentació, que sol ser polèmic i susceptible de tractament dialògic, en una discussió o debat. Si hi ha argumentació és que hi ha opinions contraposades, diversitat de punts de vista, oposició, manca d'acord.
- L'objectiu, que en general és, com ja hem dit, el d'aconseguir l'adhesió o el convenciment dels destinataris de l'argument.

L'esquelet d'una argumentació és, per tant:

Premissa → Argumentació → Conclusió

Semblança amb el sil·logisme

El component lògic de l'argumentació coincideix en gran part amb el sil·logisme, segons el simple esquema.

En la fase d'argumentació pròpiament dita s'establirien en mode justificatiu les relacions entre premisses, i entre aquestes i la conclusió, i s'assenyalen els límits entre els quals es mou el raonament i, dintre d'aquests, el punt de partida (legítimat o no) i les proves o fets.

Aquest esquema s'ha ampliat d'altres maneres. Per exemple, en la fase específica d'argumentació es poden introduir recursos diversos d'ús habitual com la causalitat o "lleï de pas" (*atès que, ja que*), la justificació o establiment de garanties (*per causa de*) i, en direcció contrària, les reserves o excepcions (*a menys que, llevat que*). En general, els connectors típics de l'argumentació són adverbis, conjuncions o frases adversatives (oposició: *però*), causals (*perquè*), d'evidència (*és clar que*), condicionals (*si, en cas que*), de conseqüència (*llavors, per tant*), etc.

Exemple d'argumentació

Prenem un exemple d'Eco. Es tracta d'un anunci de Volkswagen als Estats Units, cap al final dels anys seixanta del segle XX, confegit amb la intenció prou evident de contrarestar els valors del comprador americà. És un exemple de publicitat textual. En el mòdul "L'anàlisi de la imatge" direm alguna cosa de l'anàlisi icònica dels anuncis.

Exemple

"1.625 dòlars. Este es el precio del nuevo Volkswagen. Pero mucha gente no quiere comprarlo. Creen que merecen algo más caro... Otros tienen miedo a comprarlo: no comprenden cómo podemos vender un coche a buen precio sin hacer un coche barato. He aquí por qué: como nuestra fábrica no cambia la forma del coche cada año, no hemos de cambiar cada año la fábrica. Lo que no nos gastamos en la apariencia nos lo gastamos en mejorar las posibilidades de adquisición. La producción en masa reduce los costos. Y los VW han sido producidos en un número (más de diez millones hasta hoy) superior al de cualquier otro coche de la historia. Nuestro sistema de refrigeración por aire en el motor posterior reduce los costos porque elimina el radiador, bomba de agua y transmisión. No hay gadgets fantásticos accionados por pulsadores (los únicos pulsadores están en las

Lectura recomanada

Podeu consultar:

T. A. van Dijk (1983). *La ciencia del texto. Un enfoque interdisciplinario*. Barcelona: Paidós.

puertas, y aún éstos los ha de accionar usted). Cuando usted compra un VW tiene lo que paga. Lo que no le damos son las baratijas. Y usted no ha de pagar por lo que no le damos."

U. Eco (1978). *La estructura ausente* (p. 309 i seg.). Barcelona: Lumen.

Essencialment, el que aquest anunci diu amb estil totalment persuasiu és el següent (seguint de prop Eco mateix): "Vostès creien, oi, que cal preferir la quincalla, polsadors automàtics, sempre el que és nou i original, ja que la publicitat anterior ha presentat aquests valors com a indiscutibles. Doncs, s'equivoquen: aquests valors són discutibles; poden ser substituïts per altres com la solidesa, la manipulació directa de mecanismes amb esperit esportiu (que ara qualificaríem d'ecològic) i –ja no diguem– l'economia."

L'anunci incideix en qüestions ideològiques i pràctiques a la vegada. Proposa un altre codi d'interpretació de l'automòbil, un altre sistema de valors pel que fa a això (per exemple, contra el luxe inútil). Es plantegen les premisses habituals, convencionals, sobre el tema; es neguen o, fins i tot ridiculitzen amb recursos retòrics com la ironia i, al final, s'arriba a una conclusió en què se solden valors pràctics de correspondència qualitat-preu amb aspectes ideològics relatius a la solidesa, la puresa o l'autenticitat.

L'explicació

L'explicació proposa i defensa relacions entre classes de fets o fenòmens, de bell nou o dintre d'una xarxa de relacions prèviament establerta (en una descripció, posem per cas). L'explicació, respecte a la descripció, fa un pas més en l'aprofitament d'informació i en l'elaboració productiva d'aquesta: parteix de la informació i en fa naixer més, un excedent distint i nou. La informació pot ser empírica, recollida amb filtres d'objectivitat (quan l'explicació és o pretén ser científica); però, en l'àmbit més general en el que ens situem aquí, pot procedir igualment de la reflexió o d'experiències informals.

L'explicació pot respondre a les preguntes *per què* i *per a què*, i pot fer-se en un mateix nivell d'anàlisi o relacionar-ne de pròxims. En el terreny del discurs es considera que les respostes a la pregunta *què és* i *com* poden també donar lloc a explicacions. En aquest mateix terreny, el recurs a l'autoritat (persones, llibres) –absolutament prohibit en el món de la ciència– és permès. Les definicions poden ser limitades i purament descriptives però sovint prenen volada i abasten la categoria d'explicacions.

Al marge d'això, l'esquema estructural de l'explicació és semblant al de l'argumentació: parteix d'una pregunta o un problema i arriba a una conclusió. La diferència –gens irrellevant– està en la circumstància que la fase central, justificativa o argumentativa, recolza sobre mecanismes diferents, deutors també de la lògica però arrelats ara en relacions causals, funcionals o processuals establertes sobre fets o impressions anteriors, deslligats quasi sempre de factors emocionals, i amb un objectiu no tan centrat en la persuasió com en la informació.

El diàleg

Molts autors inclouen el diàleg com una modalitat de discurs més. Nosaltres ja l'hem vist en el subapartat 1.4, en caracteritzar els aspectes bàsics del discurs oral. Aquí, doncs, entenem que el diàleg, per molt formalitzat i ritualitzat que estigui, com en els de Plató, en el gènere teatral o en les intervencions parla-

Vegeu també

En l'assignatura *Introducció als mètodes d'investigació en psicologia* ja es va fer patent que l'explicació podia respondre les preguntes *per què* i *per a què*.

mentàries, trasllueix l'estructura d'una conversa, la qual, més que una modalitat de discurs, constitueix la seva matriu original, la qual, com dèiem, ja ha estat caracteritzada més amunt.

Tant els gèneres com les modalitats d'organització del discurs rarament es presenten en estat pur, i s'articulen i superposen les unes amb les altres dintre d'un mateix discurs.

2. Què és l'anàlisi del discurs

2.1. Definició i delimitació de l'anàlisi del discurs

L'anàlisi del discurs ha de preveure dos tipus de regles: les que permeten la construcció del discurs i les que en governen la inserció i aplicació social.

2.1.1. Definicions de l'anàlisi del discurs

Ordenant les idees exposades fins aquí podem arribar al convenciment que el discurs té moltes facetes, atès que pot orientar-se en diferents direccions, les que assenyalen el discurs oral i l'escrit o els seus diversos gèneres o modalitats. De retruc, aquest caràcter polièdric fa que l'anàlisi del discurs hagi encaixat en diferents disciplines que s'ocupen frontalment o de gairell del llenguatge: a banda de la psicologia d'orientació qualitativa i –òbviament– de les diferents branques de la lingüística, la història, l'antropologia, la sociologia i la filosofia, han desenvolupat i aplicat diferents estils d'anàlisi del discurs.

Una definició de l'anàlisi del discurs hauria d'esbiaixar-se envers l'ús del llenguatge, en l'eix de la comunicació i en els variats contextos i circumstàncies personals i socials, tal com hem procurat aclarir des de l'inici d'aquest mòdul. També hem posat de manifest que l'anàlisi del discurs és sobretot una pràctica social que, a la vegada, sustenta i dinamitza les relacions entre els humans.

Però també hem subratllat la complexitat global del concepte de discurs, lligada en part a la diversitat de facetes i orientacions que acabem de recordar, però també a la riquesa inacabable de les situacions socials i de les corresponents utilitzacions del llenguatge, un instrument ja per si mateix quasi infinit. Aquesta complexitat posa entrebancs a la consecució de definicions prou àmplies que apleguin els principals aspectes de l'anàlisi del discurs, ja que l'objecte mateix de l'anàlisi –el discurs– es revela força indefinit.

Tanmateix, cal reconèixer que les definicions ajuden, si més no si es prenen com a referència i per a situar-se respecte als conceptes. Per consegüent, n'inclourem dues, extretes d'Íñiguez (2006). A partir d'això, tractarem de delimitar una mica més el territori de l'anàlisi del discurs.

Primera definició d'anàlisi del discurs

"L'anàlisi del discurs es refereix a l'intent d'estudiar l'organització del llenguatge per damunt de l'oració i la frase i, en conseqüència, d'estudiar unitats lingüístiques més grans, com ara la conversa o el text escrit. D'això es dedueix que l'anàlisi del discurs també es relaciona amb l'ús del llenguatge en contextos socials i, concretament, amb la interacció o el diàleg entre els qui parlen."

M. Stubbs (1987). *Análisis del discurso* (p. 17). Madrid: Alianza.

Com deveu haver copsat, aquesta definició posa l'èmfasi principalment en les facetes lingüístiques i interactives de l'anàlisi, sense al·ludir explícitament al caràcter sistèmic o abstracte del concepte, deslligat de l'agència individual o institucional; és a dir, sense relativitzar o posar en segon terme les figures d'emissor/receptor o autor/lector.

Segona definició d'anàlisi del discurs

"Analitzar el discurs és analitzar un conjunt de pràctiques lingüístiques que mantenen i promouen certes relacions socials. L'anàlisi consisteix a estudiar com aquestes pràctiques actuen en el present mantenint i promovent aquestes relacions; és treure a la llum el poder del llenguatge com a pràctica constituent i reguladora."

L. Íñiguez (2006). El análisis del discurso en las ciencias sociales: variedades, tradiciones y práctica. A L. Íñiguez (Ed.), *Análisis del discurso. Manual para las ciencias sociales* (pp. 89-128). Barcelona: UOC.

En aquest cas, la definició remarca el caràcter de pràctica social del discurs, establerta en un nivell sociocultural per damunt de les instàncies concretes d'ús del llenguatge i dels usuaris particulars, que en destaca igualment la funció productiva o constitutiva, també reguladora.

2.1.2. Metes i interessos

L'anàlisi del discurs i els textos

Cal no confondre *discurs* amb *text*. Certament, el discurs s'estudia amb els textos (des de transcripcions fins a sumaris, diccionaris o novel·les), que són el seu registre empíric o la seva representació (segons com es miri), allà on es condensa i manifesta el discurs. Però en la teoria i en la interpretació el discurs desborda el text. Per tant, no volem dir solament que cal estudiar el discurs

oral, a més de l'escrit, sinó que les dades, la informació necessària a l'anàlisi del discurs, es troba més enllà del text, en els escenaris socials que són el seu brou de cultiu.

Què busca l'anàlisi en els textos?

- No busca només continguts; en particular, no busca quantificar unitats i establir relacions entre aquestes, com en l'anàlisi de contingut, tot i que pot fer-ho eventualment i complementàriament.
- No busca solament formes, l'estructura subjacent del text, els seus elements o patrons invariants, les regles que el conformen com una representació típica de la realitat, tal com han fet en la segona meitat del segle XX els autors de tendència estructuralista en l'anàlisi textual.
- L'especificitat dels objectius de l'anàlisi del discurs es fa patent en la cerca de les regles pragmàtiques del discurs: l'analista vol esbrinar sobretot com es construeix el discurs com a representació, com a teixit de signes; i què permet construir el discurs, quina dinàmica social fa possible o promou. Si el considerem una eina, un recurs, ens preguntem quines són les pautes d'acció, en cada context, que en guien la fabricació, i quines les que en guien l'aplicació o ús.

Tot comptat, l'anàlisi del discurs pot incloure components adreçats al contingut o de tipus formal, però es distingeix essencialment per ser una anàlisi de les pràctiques (o *praxis*) de l'acció comunicativa des d'un punt de vista global, que preveu com a suports i motors de les relacions socials en l'espai dels acords i dels conflictes.

L'anàlisi del discurs i els contextos

Aquesta perspectiva és compatible amb aquella altra, autènticament qualitativa, que aborda la comunicació com un fenomen contextualitzat, marcat i orientat per la situació o les circumstàncies. Com ja hem dit, el context és un element consubstancial a l'anàlisi textual. En el cas de l'anàlisi del discurs:

- La mirada de l'analista va més enllà del context intratextual, ja que no està interessat únicament per escatir les lleis que governen la construcció del text en si mateix.
- I també ultrapassa l'àmbit dels contextos intertextuals, ja que no està especialment interessat per fer comparacions entre tipus de text.
- El context se situa i amplia en l'àmbit del context extratextual, i ubica el text en les seves condicions històriques i socials de producció, les quals li

Vegeu també

Sobre la comunicació com a fenomen contextualitzat per la situació vegeu el mòdul 1 de l'assignatura *Mètodes d'investigació qualitativa*.

donen les claus de significació que, justament, cal descobrir. El context no és sincrònic o transversal, és a dir, independent del temps històric (com en l'anàlisi estructuralista, bàsicament formal). Efectivament: com el text és una representació complexa, que ha de revelar les seves regles de construcció i ús, cal entendre'l en el sistema de significació o camp de forces socials on va nàixer, els quals precisament es transformen contínuament en el temps.

L'anàlisi del discurs i els subjectes

Una anàlisi centrada en la pràctica discursiva, social i comunicativa, i en el context, no pot prescindir dels subjectes.

- En l'anàlisi de contingut el subjecte no és primàriament rellevant, car l'analista es fixa preferentment en les unitats textuais i en les seves relacions.
- En els estudis estructuralistes el subjecte tampoc no té importància, car la subjectivitat i la idiosincràsia són esborrades pel pes del sistema en el qual s'acomoda el text.
- En l'anàlisi del discurs cal incloure els subjectes en l'anàlisi, atès que les pràctiques discursives depenen entre altres factors del tipus d'actor i de destinatari i dels seus interessos, induïts pel grup social al qual pertanyen. Diferents actors, individuals o socials, poden demostrar diferents capacitats de construcció de discurs, diferents competències de representació i acció social i, en conseqüència, han de ser incorporats al protocol d'anàlisi a menys que aquesta resti incompleta.

L'anàlisi del discurs i la interpretació

També en clau inequívocament qualitativa, l'anàlisi del discurs mai no desemboca en interpretacions tancades i definitives. Entenem per *interpretacions tancades* aquelles que solament són revisables en termes de replicació científica però que, al marge d'aquest requeriment, poden veure's ja com a acabades i llestes per a ser ingressades a la teoria.

- En l'anàlisi de contingut el component positivista que sol guiar-lo mou a oferir els resultats de manera conclusiva; les xifres i la seva interpretació solen estar aferrats al text i qualsevol ambigüitat o polisèmia és suprimida o minimitzada.
- En les anàlisis estructuralistes i lingüísticament més formals l'aïllament del codi i l'establiment del sistema en què s'emmotlla el text també prohibeixen generalment qualsevol esquerda o obertura en la interpretació.

- En l'anàlisi del discurs "una interpretació definitiva sembla una contradicció en si mateixa; la interpretació és quelcom que sempre està en marxa, que mai no conclou" (Gadamer). L'anàlisi qualitativa, materialitzada en la indagació hermenèutica, cerca la comprensió en profunditat dels codis i les pràctiques socials tal com es reflecteixen en els textos, i aquest propòsit empeny l'anàlisi molt més enllà d'on el portaria la metodologia de les ciències naturals.

2.1.3. Delimitació i diferències

En els paràgrafs precedents deuen haver notat que remarcàvem sistemàticament diferències entre l'anàlisi de discurs, el de contingut i les anàlisis lingüístiques o antropològiques de caire estructuralista o formal. Hi ha autors que han intentat bastir taules de diferències entre aquestes tres aproximacions. El nostre criteri és el següent: distingim panoràmicament dues aproximacions àmplies als textos en perspectiva qualitativa, una més decantada envers la metodologia quantitativa –l'anàlisi de contingut– i una altra més integrada en el quefer qualitatiu, la qual incorporaria diferents variants que, amb una certa llicència, podem agrupar sota l'epígraf de *anàlisi del discurs*. Dintre d'aquesta darrera caben, malgrat les distincions legítimes fetes abans, les anàlisis estructuralistes de contes, mites i textos en general, les anàlisis específicament narratives i altres que descriurem breument de seguida.

La caracterització de l'anàlisi del discurs duta a terme en els paràgrafs precedents traça, doncs, els seus components nuclears, i l'encaixa en el pla de les pràctiques socials i comunicatives en context, tenint en compte els tipus d'actors participants. Ara bé, això no impedeix que aquesta opció nuclear de l'anàlisi no pugui completar-se o complementar-se amb les eines que proveeix l'estructuralisme, l'anàlisi de contingut o altres tendències d'anàlisi textual, de manera que un estudi d'anàlisi del discurs poques vegades es presenta en estat immaculat; al revés: sol combinar components propis dels diferents enfocaments mencionats, uns més congruents o coincidents amb els seus plantejaments propis, altres més allunyats.

L'anàlisi del discurs recolza sobre materials que estan més enllà del text i del context textual, veu els participants com a part dels processos estudiats i rebutja les interpretacions definitives, i es diferencia així de l'anàlisi de contingut.

Lectura recomanada

Aquesta cita i el nostre comentari procedeixen de Gadamer. Vegeu en relació amb la cita i tot aquest subapartat, L. E. Alonso (1998). *La mirada qualitativa en sociologia*, cap. 6. Madrid: Fundamentos.

Vegeu també

Recordeu que hem tractat l'anàlisi de contingut en el mòdul "L'anàlisi de contingut en perspectiva qualitativa".

Lectura recomanada

Tocant a diferenciacions sistematitzades vegeu, per exemple, C. Penalva i M. Á. Mateo (2006). *Tècniques qualitatives d'investigació*, p. 113. Alacant: Edicions de la Universitat d'Alacant. Teniu accés a aquest material al web de RUA, Repositori Institucional de la Universitat d'Alacant [data de consulta: 2 de febrer de 2009].

2.2. Línies de desenvolupament i aplicació de l'anàlisi del discurs

Dintre de l'ampli camp de l'anàlisi del discurs, existeixen diverses aproximacions i desenvolupaments més o menys propers a la psicologia o profitosos per a aquesta.

El pòsit d'observacions i puntualitzacions que ens deixa el subapartat anterior traça la ratlla de partida des d'on es poden descabdellar els diferents recorreguts que l'anàlisi del discurs ha fet al llarg de la història recent. Aquests recorreguts són assimilables a tradicions disciplinàries o acadèmiques dintre del món qualitatiu. En part, poden ser vistes com formes que ha pres l'activitat d'anàlisi a l'empara de diferents disciplines de les ciències socials; en part, es poden entendre com matisos o desviacions del tronc principal de l'anàlisi deguts a interessos acadèmics, històrics o personals dels investigadors; en part, podem creure que són la conseqüència de posar un èmfasi particular en aspectes particulars de l'anàlisi, alhora que es deixen els altres en un pla secundari; en part, finalment, recullen la influència de distintes epistemologies o tradicions que les nodreixen (per exemple, de l'etnometodologia, que marca alguns dels desenvolupaments que exposem després). Per tant, unes es localitzen ben a prop del cor de l'anàlisi del discurs; altres resten en les seves fronteres o en posicions més perifèriques. Tots aquests criteris es barregen inevitablement en la presentació que fem a continuació, atès que és així com apareixen en la literatura especialitzada.

2.2.1. Tradicions lligades de manera directa o indirecta, en la seva pràctica o en els seus resultats, a l'àmbit psicològic

La psicologia discursiva

Aquesta denominació pot crear malentesos. No apunta, amb intenció generalista, a la totalitat de l'aplicació de l'anàlisi del discurs en l'àmbit psicològic; no és l'anàlisi del discurs considerat sota el "paraigües" de la psicologia. Al contrari, es refereix a línies de treball força específiques –això sí, dintre de la psicologia–, les quals, amb tot, corresponen a un ventall d'interessos bastant ampli que, de vegades, pot anar més enllà de les fronteres d'allò que considerem psicològic.

El punt de partida d'aquest enfocament és el d'una crítica al corrent principal de la psicologia cognitiva i, de rebot, a la psicologia en general, i està formulat originalment en el text de Potter i Wetherell, *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. La crítica es proposa substituir el concepte de procés cognitiu pel d'acció discursiva i s'exerceix en cinc direccions bàsiques:

1) La parla no és una via directa d'accés al pensament. El que la gent diu (per exemple, en una entrevista) depèn del context social on es diu, incloent-hi el destinatari, el qual orienta i matisa els enunciats, potencia unes representacions o unes altres. Si a un home se li pregunta sobre la seva participació en l'activitat domèstica les seves respostes dependran de si l'entrevistador és també un home o una dona, aspecte que el pot empènyer a diferents lectures de les preguntes.

2) El pensament no es basa únicament en la percepció. Les representacions d'objectes i fets són construïdes mitjançant el llenguatge, que té un poder il·limitat a l'hora de crear i recrear versions del món.

3) La percepció objectiva de la realitat és impossible. El llenguatge construeix la realitat, més que limitar-se a representar-la i, per tant, cada ús lingüístic en l'entorn cultural corresponent fabrica realitats distintes (aquesta, com podeu copsar, és una visió relativista i típicament qualitativa, amb un fort component epistemològic).

4) No hi ha autèntics objectes de pensament consensuats per les convencions socials, o almenys les diferències entre les representacions de persones i grups són més importants que les coincidències, i depenen de com s'han construït mitjançant el llenguatge aquests objectes. Un concepte com el de *la fam al món* ha estat bastit de manera diferent per part de cada persona i grup social.

5) No hi ha punts de vista ni estils cognitius estables i resistents al canvi: el que la gent diu té més a veure amb com utilitzen els mots en contextos socials i per a què (per a justificar-se, persuadir, desqualificar, acusar, excusar-se, demanar, etc.), que no pas amb les matrius del seu pensament.

L'àrea d'interès de la psicologia discursiva es localitza, com es pot deduir dels punts precedents, en el terreny de les relacions interpersonals i en l'ús instrumental del llenguatge. Per això, la pràctica investigadora es basa habitualment en transcripcions. Els materials sobre els quals treballa la psicologia discursiva són registres de conversacions informals o formals i, sobretot, entrevistes no estructurades o semiestructurades.

L'anàlisi foucaultiana del discurs

Lectures recomanades

Podeu consultar:

J. Potter i M. Wetherell (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.

Vegeu també C. Willig (2003). *Discourse Analysis*. A J. A. Smith (Ed.), *Qualitative Psychology. A Practical Guide to research methods* (pp. 159-183). London: Sage.

Considerem aquí aquesta tendència dintre de l'àmbit psicològic, no del filosòfic o històric en què va sorgir. L'obra de Michel Foucault és una de les fonts de l'anàlisi del discurs en general, però aquí la mencionem en relació amb la seva influència directa sobre l'anàlisi del discurs en psicologia, a partir dels anys setanta del segle XX. La formulació de Foucault correspon en els seus trets principals als aspectes fonamentals que hem destacat en el subapartat 1.2, però en ser aplicada a la psicologia, adquireix una rellevància particular la posició o "posicionament" del subjecte respecte a l'instrumental de recursos lingüístics de què disposa dintre de cada cruïlla de la xarxa social.

El discurs és diferent segons cada posició social, però també contribueix a crear aquesta posició. Permet certes maneres d'estar en el món i de veure'l i per això forma part essencial dels mecanismes de poder. Acota i desplega, segons els casos, les possibilitats d'enunciació del subjecte; què pot dir, quan, com, on, etc. Per exemple, en el discurs mèdic o sanitari, la posició del subjecte com a pacient, metge, infermer, investigador, periodista, etc., modela el discurs de manera evident. En el pla institucional, cada institució genera el seu discurs, sobretot en clau de legitimació del seu poder i de la seva acció social i per mitjà de diferents estils textuais. En definitiva, la perspectiva foucaultiana en psicologia s'ocupa de la constitució de la subjectivitat, o de la intersubjectivitat, tant a escala individual com institucional.

Aquesta orientació de l'anàlisi no se centra en les relacions interpersonals, sinó en la constitució de la subjectivitat individual i social, i treballa tant amb transcripcions com amb textos, àdhuc amb qualsevol sistema simbòlic (moda, publicitat, arqueologia, etc.).

En un sector de les aproximacions foucaultianes i postfoucaultianes, i també en tendències d'inspiració marxista, el paper de la ideologia cultural (no precisament la de partit) com a motlle cultural de pensament i "crystal" a través del qual es mira la realitat és crucial en la determinació de què es diu i què no es diu; de què es pot dir i què no.

Tot allò que es diu o que s'escriu a propòsit d'un tema o objecte és només una part seleccionada de tot el que es podria dir: la ideologia és un factor de selecció i ocultació.

Aquest punt de partida inspira els enfocaments anomenats de **desconstrucció**, en els quals els textos són analitzats des d'aquesta òptica, i es posa igualment l'accent en com les regles de selecció de la forma i el contingut del discurs varien segons el context.

L'anàlisi narrativa

Lectura recomanada

Podeu consultar:

M. Foucault (1978). *La arqueologia del saber*. Madrid: Siglo XXI.

Lectura recomanada

Vegeu Parker, citat en les pàgines 171 i seg. de l'obra C. Willig (2003). *Discourse Analysis*. A J. A. Smith (Ed.), *Qualitative Psychology. A Practical Guide to research methods* (pp. 159-183). London: Sage.

En molts manuals, l'anàlisi narrativa apareix completament deslligada de l'anàlisi del discurs. Nosaltres, per raons d'economia expositiva, però també sobre la base de nombroses coincidències metodològiques, ens hi referirem com una tradició que hi està força emparentada, no necessàriament des del punt de vista històric, i tenint ben present que les intencions de la seva anàlisi i les seves arrels epistemològiques poden ser divergents. En qualsevol cas, i situant-nos en l'esfera de la psicologia, és obvi que l'anàlisi narrativa, igual que l'anàlisi del discurs, és un producte més del gir envers el llenguatge que les ciències socials van fer fa trenta anys.

L'anàlisi narrativa es presenta sempre centrada en la narració, no en el discurs, però ja hem establert que la narració no és sinó una de les modalitats del discurs. Per tant, d'antuvi, l'anàlisi narrativa es podria veure com una forma d'anàlisi del discurs abocada a les formes textuais narratives, ja sigui a les que tenen una enunciació oral prèvia o a les que es materialitzen directament com a escriptura, deixant de banda les altres modalitats: la descripció, l'argumentació, l'explicació o el diàleg.

A través del prisma de l'anàlisi narrativa es para atenció, un cop més, als aspectes constructius de la narració, que revelen una competència especial del narrador en l'habilitat de posar ordre en el desordre, de seqüenciar i organitzar de manera intel·ligible en un determinat entorn cultural i lingüístic els materials de l'experiència personal o col·lectiva, emmarcats, com no podia ser d'altra manera, en l'esdevenir temporal. El narrador no basa la seva formulació de la realitat experiencial i social en categoritzacions, classificacions, models o paradigmes, a l'estil de la ciència, ans recorre al relat en forma d'històries, segons una coneguda distinció de Jerome Bruner (vegeu Murray, 2003). Aquests relats són una realitat més i no representen "la realitat" entesa com única i objectiva (tal com ja hem dit a propòsit del discurs).

Una narració objecte de l'anàlisi narrativa consta de seqüències (preferiblement només una) de fets, esdeveniments i estats mentals que involucren participants, com a personatges o actors; pot ser real (en el sentit que imita o vol representar una realitat convencionalment objectiva) o imaginària (en el sentit que desafia aquesta convenció sobre la realitat objectiva); sol teixir vincles entre el que és quotidià i ordinari i el que és excepcional o extraordinari, entre el que és previst i imprevist.

Afegim que l'anàlisi narrativa també preveu la identitat individual i tracta de descobrir la trama i ordit de cada jo, mitjançant els diferents tipus de narració que generen diferents tipus de subjectes. És per mitjà de la narració que cada un de nosaltres es defineix en construir les nostres particulars versions del món i l'experiència amb el relat.

En la pràctica psicològica i social, l'anàlisi narrativa recolza fonamentalment en l'entrevista a l'hora d'obtenir els seus materials. En els àmbits qualitius, s'utilitza sovint en la recerca sobre històries de vida i en la indagació autobi-

Lectura recomanada

Vegeu també:
M. Murray (2003). Narrative Psychology. A J. A. Smith (Ed.), *Qualitative Psychology. A Practical Guide to research methods* (pp. 111-131). London: Sage.

ogràfica, partint de la transcripció en forma textual. L'analista també pot demanar documents a demanda (redaccions, relats curts centrats en un tema, autoinformes lliures) com en algunes tradicions etnometodològiques o etogèniques. Així mateix, al marge d'interessos primàriament psicològics, la narratologia pot aplicar-se a materials sociològics o literaris i indagar les estratègies d'organització de l'experiència com a reflex d'estils d'autoria, estils al seu torn situats dintre de motlles històrics i culturals.

L'anàlisi del discurs comunicatiu

És clar que el discurs sempre es forma sobre la trama de la comunicació i, al mateix temps, contribueix a teixir-la. El que vol subratllar aquesta denominació és que hi ha tipus d'anàlisi del discurs que se situen primordialment sobre l'engranatge comunicatiu i paren particular atenció a qüestions que en deriven en els diferents nivells d'aproximació –més "micro" o més "macro"– a la xarxa social. Sota aquest epígraf agruparem tradicions que no estan directament connectades, per raons –també– de sistematització i economia expositiva.

La sociolingüística interaccional derivada de l'obra de Goffman i Gumperz. El llenguatge és un factor clau de la vida quotidiana, no solament com a instrument de comunicació, sinó com a matriu generadora de significats en relació amb els diferents contextos d'interacció, que es diferencien entre si també gràcies a indicadors lingüístics. Aquí es maneja de manera explícita el concepte de context de producció, que implica un munt d'aspectes comunicatius: el missatge en si, la seva intenció, la comprensió de les intencions de l'altre, la interpretació i valoració de la situació.

L'exemplar o model envers el qual s'ha adreçat principalment aquest enfocament és el de les interaccions asimètriques, en les quals els participants pertanyen a diferents grups socials o culturals o tenen diferents estatus, per la qual cosa construeixen el seu discurs des de sistemes de creences i valors igualment diferents. Aquestes interaccions –i, de fet, qualsevol altra– es desenvolupen sobre un esquema dramàtic semblant al que es desvetlla en les obres literàries, el qual tenyeix els papers dels actors que hi intervenen.

L'etnografia de la comunicació, dissenyada i proposada per Dell Hymes i amb uns interessos i dedicacions disposats al voltant del concepte de competència comunicativa, abraça no solament l'aptitud dels membres d'una comunitat lingüística per a produir el discurs, sinó també la de dominar les regles pragmàtiques de producció i interpretació en cada context social definit. En la seva prolongació a l'antropologia lingüística, l'etnografia de la comunicació aporta igualment una visió central a l'anàlisi del discurs, la que diu que el llenguatge és el sistema en el qual cada societat s'emmiralla i reconeix, es representa i modifica quan li cal.

Lectura recomanada

Podeu consultar:

L. Íñiguez (2006). El análisis del discurso en las ciencias sociales: variedades, tradiciones y práctica. A L. Íñiguez (Ed.), *Análisis del discurso. Manual para las ciencias sociales* (pp. 89-128). Barcelona: UOC.

Aquest és un enfocament genuïnament qualitatiu i fa servir l'observació participant i el mètode etnogràfic –com a paradigma de la metodologia qualitativa. S'ha abocat a temes com la representació social i l'autoritat, el canvi social, el racisme i el xoc cultural, el contacte intercultural, les formes de control social (mitjançant el ritual), el consum, etc.

Diguem finalment que l'etnometodologia i les línies de treball que en procedeixen –com l'anàlisi conversacional– són a voltes considerades tradicions dintre de l'anàlisi del discurs (Íñiguez, 2006). Sota l'òptica utilitzada en la nostra exposició, això es justificaria en la mesura que l'anàlisi mencionada aprofundeix les regles que actuen en el model nuclear del discurs oral, la conversació, i amplia l'objecte d'estudi des dels aspectes eminentment lingüístics als paralingüístics i a l'organització dels torns de conversa.

Vegeu també

Sobre l'anàlisi conversacional vegeu el mòdul 5 de l'assignatura *Mètodes d'investigació qualitativa*.

2.2.2. Tradicions dominades per la perspectiva lingüística o semiòtica

L'anàlisi semiòtica

Aquesta denominació apunta a qualsevol anàlisi del discurs que, des d'un angle d'enfocament pragmàtic, tracti d'esbrinar les regles d'utilització dels signes en la semiosi, és a dir, en la producció de significat, dintre del sistema de cada llengua. Per tant, aquest és un plantejament bàsic i general, d'entrada no compromès amb els components psicològics o sociològics del discurs (tot i que *a posteriori* sí que ho pot estar), però sí inevitablement amb els comunicatius que, com hem reiterat diverses vegades, cristal·litzen en la clau de volta del discurs.

Les regles de producció de significat treballen tant en la generació del significat explícit o manifest com en la de l'implícit o latent. L'anàlisi semiòtica del discurs sol dedicar-se a l'aprofundiment del significat manifest en la direcció del que és ocult o latent. Els models o figures (de fet, retòriques) que preveu en el procés d'indagació són la metàfora i la comparació, la metonímia i la sinèdoque (la part en comptes del tot, el continent en comptes del contingut, etc.). A més, l'anàlisi s'organitza sovint sobre sistemes d'oposicions semàntiques (per exemple, permès/prohibit, mar/muntanya) en el deixant de l'estructuralisme lingüístic i antropològic. El context es pot entendre en la dimensió comunicativa (extratextual) o en el si del sistema lingüístic mateix o del text (intratextual).

Existeixen diferents tècniques d'anàlisi semiòtica, les eines de les quals continuarem exposant més endavant. Ara el que presentarem breument són els protocols nuclears de tres tradicions ja sedimentades.

1) **L'anàlisi de paquets o clústers semiòtics.** Exigeix la construcció de mapes de significat, habitualment en forma de taula amb tres columnes. En la primera es fan constar els significats denotatius, de diccionari, d'un terme o expressió; en la segona, els significats connotatius o associacions possibles que es manifesten en el pla de les metàfores, les metonímies o les oposicions; en el tercer els diferents tipus d'acció institucional i social possibles respecte al significat analitzat.

Vegeu també

Més endavant en aquest mateix capítol ens aturarem en aquestes nocions i les caracteritzarem amb més detall.

La taula s'omple a partir de les observacions o coneixements propis de l'analista o d'informació recollida pels mitjans habituals (entrevistes, documents). S'estableixen relacions entre els termes de les tres columnes, que han d'acabar de revelar l'estructura interna de la unitat de significat escollida.

Exemple d'anàlisi de paquets semiòtics

En una exemplificació simple el terme *mestre* apareixeria descompost tal com es fa palès en aquesta taula.

Denotacions	Connotacions	Agències socials
Transmissor de coneixements sobre el món. Transmissor de coneixements sobre la societat. Transmissor de regles de conducta.	Educador Savi Guia Mentor Preceptor Mare/pare	Família Grup social de referència Municipi Estat
Agent de control, disciplina.	Autoritat Premi-càstig Persuasió, argumentació	Ídem
Té competències psicopedagògiques. Té vocació.	Bo-dolent Mestre-deixeble Mestre-alumne Aprentatge-fracàs escolar	Avaluació social i professional del mestre Universitat: facultat de pedagogia, escola de magisteri.
De preescolar De primari De secundari De batxillerat D'universitat	Públic-privat Religiós-laic Parvulari Escola Institut Centre de formació professional Facultat	Estat-instàncies privades-instàncies religioses
De matemàtiques De llengua De socials ...	Formació (artística, tècnica...)	Món professional Mercat Sindicats Patronals

2) **L'anàlisi de cadenes semiòtiques.** A partir d'un mapa o taula com la de l'anàlisi de paquets semiòtics les relacions transversals (horitzontals) mostrades en les files es poden explorar per mitjà de cadenes semiòtiques en les quals s'analitzen les oposicions localitzades, lligant-les o descomponent-les tant en el pla de l'expressió com en el del contingut. Aquestes oposicions canalitzarien el discurs tant en contextos quotidians com en els de producció de textos. Per exemple:

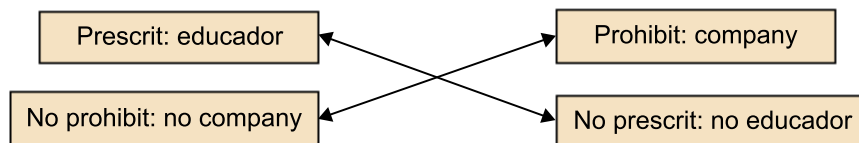
mestre transmissor - no sanciona ↔ sanciona - mestre educador

És prou clar que aquesta tècnica ofereix escassa utilitat en l'anàlisi de transcripcions i textos sencers; el seu rendiment es demostra en l'aprofundiment de termes o expressions clau com lemes, consignes, eslògans o mots definitoris de la identitat de grups o institucions ("el Barça és més que un club").

3) **Els quadrats semiòtics i la semàntica estructural.** Trobem un altre feix de tècniques d'anàlisi lingüística en l'obra de Greimas sobre semàntica estructural, l'exposició i mínim aprofundiment de la qual demanaria una assignatura sencera. Ens limitarem a dir que l'anàlisi està guiat per la cerca dels sistemes de regles que generen el significat en el discurs. Aquestes regles estan modelades també per oposicions (seguint el paradigma de la lingüística estructuralista) i incorporen quatre elements bàsics, de dos en dos, en forma de "quadrat semiòtic": allò que és prescrit enfront d'allò que no és prescrit; allò que és prescrit –o prohibit– enfront d'allò que no ho és.

Exemple de quadrat semiòtic

En l'exemple que hem desenvolupat un possible quadrat semiòtic de papers culturals o professionals del mestre seria el que es mostra a la següent figura.

Quadrat que, per cert, tindria una immediata rellevància en el marc de la polèmica actual educativa sobre el paper de mestres i pares/mares.

La majoria d'aplicacions de l'anàlisi del discurs se centren en les regles de producció del significat en diferents classes de context intratextual o extratextual (social).

Lectura recomanada

Vegeu il·lustracions d'aquestes tècniques en l'àmbit de la psicologia de l'arquitectura a M. S. Feldman (1995). *Strategies for interpreting qualitative data* (p. 21 i seg.). Thousand Oaks: Sage.

3. Protocols, graelles i eines de l'anàlisi del discurs

3.1. Unitats d'anàlisi i esquemes de referència

En l'anàlisi del discurs, la tasca analítica recolza i se situa en esquemes de treball amplis i amb rerefons observacional i qualitatiu.

La metodologia bàsica de l'anàlisi del discurs és, naturalment, la de la metodologia qualitativa orientada a l'estudi de l'expressió i la comunicació verbals, al desxiframent de transcripcions, documents i textos en general. Com els conceptes relatius a aquesta metodologia ja són coneguts, nosaltres adreçarem l'exposició d'aquest apartat en la direcció d'aquells aspectes de l'anàlisi del discurs que són peculiars, marquen diferències o bé contribueixen a guiar i situar el treball de l'investigador qualitatiu que s'hi dedica.

La perspectiva lingüística és necessària i inevitable, ja que proporciona instruments imprescindibles a l'anàlisi, imposa una part dels elements metodològics i tècnics sobre els quals recolza. La unitat primària de l'anàlisi és l'enunciat, entès com el producte d'un procés de producció de significat per mitjà de l'enunciació.

L'enunciat és observable, és a dir, audible, transcrivible, llegible. I aquests conceptes que ancoren l'anàlisi han de situar-se com ja sabem en un context d'enunciació, entre un enunciadador i un enunciatari, els dos participants mínims en el procés de comunicació en què es produeix i gestiona socialment el significat. Al marge d'aquesta consideració mínima, les unitats de l'anàlisi del discurs poden ser les que preveu l'anàlisi de contingut en la dimensió semàntica i pragmàtica: mots, frases, oracions; en canvi, no serien gaire pertinents aquelles definides en la dimensió formal (línies, paràgrafs, pàgines).

Qualsevol transcripció o document, en tant que text, ha de ser vist com la materialització d'una acció comunicativa. Dell Hymes va dissenyar el protocol de referència sobre el qual l'analista du a terme una anàlisi del discurs, selecciona els elements que el concerneixen i se situa així en la direcció d'anàlisi adequada.

Una anàlisi del discurs hauria d'orientar-se a partir de les categories següents, les quals ja hem recorregut de manera asistemàtica i discontinua al llarg dels subapartats precedents. L'esquema pretén ser una guia i traça els límits o l'abast de l'anàlisi del discurs pel que fa als seus interessos i punts d'aplicació. Alguns d'aquests punts són més adients en el marc del discurs oral; altres ho són més en l'escrit; la majoria, però, són vàlids en tots dos àmbits.

1) Situació

- a) Localització espacial i temporal: on i quan es produeix l'esdeveniment comunicatiu.
- b) Escena qualificada des del punt de vista psicosocial: el seu valor o significació segons els codis imperants.

2) Participants

- a) Trets socioculturals: sexe, edat, paper, estatus, formació, vocabulari, identitat, referents geogràfics i culturals.
- b) Relacions: simètriques/asimètriques, jeràrquiques/iguals, íntimes/distants, etc.

3) Objectius

- a) Relació entre expectatives i producte de la interacció.
- b) Particulars: metes individuals o concretes.
- c) Globals: finalitat social de l'esdeveniment comunicatiu.

4) Seqüència

- a) Organització de la interacció: ordre dels torns, estructura lineal (inici, desenvolupament, final).
- b) Organització del tema o temes: gestió i negociació del tema (presentació, consens, manteniment, canvi, resolució).

5) Clau

- a) Grau d'informalitat/formalitat de la interacció.
- b) To de la interacció: càlid/fred, seriós/divertit, etc.

6) Instruments

Lectura recomanada

La formulació que Dell Hymes fa de l'anàlisi del discurs apareix a D. H. Hymes (1972). *Models of the Interaction of Language and Social Life*. A. J. J. Gumperz i D. H. Hymes (Ed.), *Directions in Sociolinguistics. The Ethnography of Communication* (pp. 35-71). New York: Blackwell.

Podeu trobar una versió en forma d'esquema net, que és la que traslladem aquí amb mínimes alteracions, en el llibre de Calsamiglia i Tusón (2007, pp. 4-5).

- a) Canals: verbal (oral/escrit), icònic (iconogràfic, audiovisual).
- b) Varietats de la parla: llengua, dialecte, registres locals o idiosincràtics.
- c) Vocalització: paralingüística (sorolls no verbals), prosòdia (pronunciació, declamació).
- d) Cinèsica i expressió: postura, gest, expressió facial, mirada.
- e) Proxèmica: distàncies i orientacions entre els cossos.

7) Normes

- a) D'interacció: qui pot parlar i qui no, qui pren la paraula, com es gestionen i resolen les interrupcions, els silencis, els encavalcaments entre intervencions.
- b) D'interpretació: quins són els marcs de referència que permeten interpretar la part oculta o indirectament formulada del discurs, pressuposicions, implícits.

8) Tipus, perfils

- a) Oral: conversa, intercanvi grupal, debat, tertúlia, etc.
- b) Escrit: gèneres, modalitats (narració, argumentació, descripció, explicació, diàleg).

Els referents cardinals d'una anàlisi del discurs són, precisament, els que defineixen el discurs, i en relació amb aquests l'analista ha d'escollir el rumb de la seva indagació.

3.2. Preguntes inicials i direccions de l'anàlisi

Com en qualsevol altra investigació el progrés de l'anàlisi del discurs està marcat pel seu punt de partida, i aquest, per la pregunta d'investigació que l'ha generat.

3.2.1. Preguntes

Una altra manera de dibuixar el plànol orientatiu d'una anàlisi del discurs és inventariar les preguntes inicials des de les quals es pot engregar la recerca. De fet, aquestes poden classificar-se en quatre grups, almenys pel que fa als estudis duts a terme fins avui:

- 1) Com es duen a terme, en els distints escenaris, les accions comunicatives i les pràctiques socials per mitjà del llenguatge? Aquesta pregunta seria l'arrel de l'anàlisi del discurs.

Lectures recomanades

Podeu consultar:

J. Potter (2003). Discourse Analysis. A M. Hardy i A. Bryman (Eds.), *Handbook of Data Analysis* (pp. 607-624). London: Sage.

A. Coyle (2007). Discourse Analysis. A E. Lyons i A. Coyle (Eds.), *Analysing Qualitative Data in Psychology* (pp. 98-116). London: Sage.

Exemples del primer grup de preguntes

El primer grup de preguntes donaria lloc, per exemple, a estudis de com s'expressa la identitat o el desig sexual en diaris adolescents o en la literatura amorosa, o de com es formula la noció de ciutadà en les queixes al síndic de greuges degudes a soroll urbà, en diferents circumstàncies (hora del dia, ubicació de l'habitatge) i per part de diferents tipus de persones.

2) Com es construeixen lingüísticament certes presentacions públiques (polítiques, periodístiques) de fets perquè aquests semblin legítims i objectius, o com –a l'inrevés– algunes presentacions objectives de fets són qüestionades i desafiades? Per exemple, com es justifiquen en diaris o declaracions les corregudes de bous i com s'argumenta, amb quina retòrica, aquesta argumentació? O com, en el seu moment, es va legitimar la invasió d'Iraq? Aquesta mena de preguntes tenen, òbviament, una arrel etnometodològica visible en el seu caire justificatiu.

3) Com es poden reformular els conceptes psicològics canònics en els termes de l'anàlisi del discurs? Aquesta és una font de temes de recerca que, òbviament, ens interessa especialment. Ja hem mencionat abans la revisió que la psicologia discursiva ha fet de les funcions cognitives. Situar els pilars conceptuals de la psicopatologia en el discurs valdria també com a exemple, si estudiem com la psiquiatria i la psicologia clínica han construït lingüísticament els perfils diagnòstics (la paranoia, el trastorn límit, etc.).

4) Com, de què, està fet el discurs ideològic? quins materials lingüístics, estilístics, retòrics, ajuden a crear-lo, potenciant certs aspectes i limitant-ne d'altres? Aquesta línia de treball inclou estudis sobre el llenguatge sexista, homòfob, racista, etc.

3.2.2. Direccions de l'anàlisi

Un altre punt d'interès és a quins aspectes del discurs s'adreça la pregunta, en quines de les seves parts s'ha de buscar la resposta. Evidentment, això té a veure amb la pertinença de les dades: on cal trobar la informació rellevant per a respondre les preguntes que s'ha fet l'investigador. En el cas de l'anàlisi del discurs, aquesta qüestió s'ha de resoldre a la manera qualitativa, recolzant sobre la competència lingüística tant de l'analista com dels subjectes mateixos i combinant aproximacions ètiques amb èmiques, a banda –és clar– d'aprofitar els coneixements proporcionats per recerques anteriors.

En tot cas, convé tenir davant, en prendre decisions d'aquesta mena, tots els elements del fenomen als quals pot dirigir-se l'atenció de l'analista, a fi de situar-se en relació amb aquests. Fent un pas més respecte al mapa de possibilitats que ofería la llista d'aspectes de Hymes, i acostant més la lupa analítica al discurs, tractem d'examinar la "radiografia" teòrica de cada tipus de discurs per a decidir quina serà la font de les nostres dades, cap a on enfocarem el nostre

Vegeu també

Recordeu que la llista d'aspectes de Hymes es tracta en el subapartat 3.1.

interès. Així, en un diàleg o conversa, caldria preveure els centres d'atenció següents, organitzats en dimensions en un quadre que aplega i sintetitza nocions ja aparegudes en aquest mòdul (Calsamiglia i Tusón, 2007, pp. 52-53):

- Si l'analista para atenció en la dimensió interlocutiva això significa que està interessat per la mecànica i dinàmica de la interacció, bàsicament per les posicions adoptades pels interlocutors en el si de la conversa i pel control interactiu aplicat.
- Si s'atura en la dimensió temàtica, la seva recerca es dedicarà a les diferents actuacions que fan els participants respecte al tema, a les seves aportacions i a com consoliden (negociant, manipulant) una determinada línia de desenvolupament o tractament.
- Si opta per estudiar la dimensió enunciativa, voldrà indagar els recursos discursius que posseeixen els participants (argumentatius, per exemple) i les diferents posicions o punts de vista des dels quals generen el discurs.

Centres d'atenció d'un diàleg

1) Dimensió interlocutiva

a) Capital verbal

- Nombre de preses de paraula.
- Nombre de paraules.
- Duració de la interacció.

b) Origen de les preses de paraula

- Autoselecció.
- Heteroselecció.

c) Formes de transició

- Pausa.
- Encavalcament.
- Interrupció.

d) Papers comunicatius

- Asserció.
- Pregunta.
- Validació (acord/desacord).
- Demanda de validació.
- Resposta.
- Gestió (dels torns, dels temes, del contracte comunicatiu).

2) Dimensió temàtica

a) Intervenció

- Iniciativa.
- Directiva.
- Reactiva.
- De relançament.
- Continuativa.
- Deslligada.

b) Estructuració temàtica

3) Dimensió enunciativa

a) Modalitat enunciativa

- Primera persona: *jo, nosaltres*.
- Segona persona: *tu, vosaltres*.
- Tercera persona o impersonal.

b) Submodalitat del discurs: dintre del mateix diàleg (argumentatiu, descriptiu, narratiu, explicatiu).

Amb un tarannà més didàctic i orientat a la pràctica, Íñiguez (2006, pp. 150-152) proposa les directrius següents per a la psicologia discursiva (que adaptem i resumim):

- Allò que cal preguntar no és l'estat de l'enunciador ni l'estat del món (que suposadament reflecteix l'enunciat), sinó quina acció es du a terme en dir/escriure les coses d'aquesta manera i no d'una altra.
- Una primera conseqüència d'això és que cal indagar què fan els participants i com ho fan, amb quin objectiu; no per què ho fan. Les preguntes causals, que ja sabem que són perilloses, són particularment evitades per l'anàlisi del discurs. Una pregunta com *per què X va dir Y?* hauria de ser substituïda per una altra com *X va dir Y d'alguna manera que servís als seus propòsits o motius?*
- Cal cercar inductivament quines són les preocupacions o interessos dels participants; els conceptes, categories o objectes amb què tracten i mitjançant els quals es manifesten.
- Cal "tematitzar" o –en els nostres termes– adoptar una posició èmica respecte a les qüestions plantejades. Aquestes, per tant, haurien de ser qüestions dels subjectes investigats mateixos; altrament, caldria justificar per què són introduïdes en la recerca.
- Com que ens situem en un espai conceptual que connecta el subjecte i el món –l'espai del llenguatge com a acció social– hem d'estudiar les relacions corresponents entre subjectes, mons i discursos per mitjà de les diferents versions que ens forneixen els subjectes mencionats.
- Cal investigar com l'enunciador oral o escrit sosté els seus enunciats propis: quines raons dóna per a saber el que diu que sap, com afronta la possibilitat de ser cregut o no.
- Cal analitzar amb intenció retòrica; preguntar-se que s'està negant, insinuant, refutant, etc., en parlar o escriure d'aquesta manera –i no d'una altra.

- Cal analitzar amb eines semiòtiques. Per exemple, tractant d'esbrinar per què no s'ha dit quelcom que es podria haver dit emprant mots o expressions similars als emprats. Teòricament això implica que la selecció d'un mot o expressió en un context d'enunciació determinat és altament indicatiu de l'ús idiosincràtic o convencional del llenguatge en aquest mateix context, tal com ens fa saber la pragmàtica i la sociologia lingüístiques.
- Cal analitzar seqüencialment, atenent al context antecedent i conseqüent del fragment o unitat analitzat (reviseu el mòdul 2 de l'assignatura *Mètodes d'investigació qualitativa* i el mòdul "L'anàlisi de contingut en perspectiva qualitativa" d'aquesta mateixa assignatura), i atenent també en aquesta direcció a l'ordre dels torns si es tracta d'una conversa. Amb aquest focus sobre el discurs, podrem dilucidar quina estructura temporal té, quines relacions sintagmàtiques desvetlla.
- Certament, cal cercar patrons recurrents generats en el brou de cultiu de la cultura i unificats per aquesta. Tanmateix, l'anàlisi serà completa quan localitzem també casos o patrons desviats per a redefinir les regles descobertes en un àmbit de fenòmens més ampli o conèixer amb detall les excepcions al codi.

Les direccions en què es desenvolupa l'anàlisi del discurs estan indicades pels principis generals de la metodologia qualitativa, per l'estructura i elements dels objectes d'estudi propis i, òbviament, pels interessos de l'investigador.

3.3. Fases de l'anàlisi del discurs

Les fases d'una anàlisi del discurs corresponen globalment a les d'una anàlisi textual d'orientació qualitativa, amb certes peculiaritats com a conseqüència del punt de vista pragmàtic amb el qual s'aborden els textos.

Les llistes del subapartat 3.2 delimitaven la classe de preguntes que es pot fer l'analista i els diferents rumbos que pot prendre la seva anàlisi, però no especificaven les fases generals d'aquesta mateixa anàlisi, ni l'ordre en el qual és recomanable cobrir-les. Parcialment, aquestes fases han de ser les mateixes que en qualsevol altra investigació qualitativa i, concretament, les mateixes que en qualsevol pràctica d'anàlisi textual, per la qual cosa ja podem sospitar quin serà l'itinerari de l'analista basant-nos en el que hem vist tocant a la teoria fonamentada i l'anàlisi de contingut. No obstant això, també podem sospitar

que l'anàlisi del discurs presentarà característiques diferencials suficients per a justificar una breu parada en aquest punt. Coyle (2007) fon propostes de diferents autors en un itinerari general que resumim a continuació:

1) Un cop definit l'objecte d'estudi que assenyalava el focus de la investigació cal fer una selecció de textos com en l'anàlisi de contingut, delimitant el corpus de lectura, tal com s'explicava en el capítol anterior. La selecció està acompanyada o associada a una selecció de subjectes (entrevistats, autors). Cal fer una descripció d'aquesta mostra que, en el cas de l'anàlisi del discurs, és designativa o "feta expressament", en funció dels interessos o preferències dels investigadors. Es busca sobretot la *representativitat* del text respecte a l'objecte d'estudi escollit, representativitat que cal entendre en clau semàntica i pragmàtica, social, i no en clau estadística (així, el *Werther* de Goethe és representatiu del discurs romàntic; una entrevista feta en el seu moment al "Vaquilla" pot ser representativa del discurs marginal, rebel o delinqüent).

2) En quines condicions han de ser obtinguts els textos? Aquesta és una qüestió assimilable a la recollida de dades. Ja sabem bé que la informació que ha de recollir un analista del discurs abraça transcripcions, documents i textos en general, del tipus que dicti el seu focus d'investigació i segons els diferents gèneres i modalitats del discurs. També hem dit en diferents llocs d'aquest capítol que la recollida d'aquesta informació s'ajusta gairebé sempre als principis de la metodologia qualitativa, la qual cosa vol dir que es procurarà que el material tingui validesa ecològica, i hagi estat obtingut mitjançant l'observació (preferentment participant), que no sigui reactiu (llevat dels casos en els quals interessa precisament la forma que dona la reactivitat al discurs), etc.; i, a més, salta a la vista que la perspectiva de l'investigador ha de ser eticoèmica i ha d'abordar el significat en el seu nivell social i molar.

3) Col·locats ja davant del corpus, no hem de deixar que el que és obvi sigui passat per alt o resti en segon terme: cal fer una lectura atenta de les transcripcions o els textos, tantes vegades com sigui necessària, i des de la perspectiva que assenyalava la pregunta d'investigació. Cal tenir present que l'anàlisi del discurs es pot veure com un producte de la interacció entre analista i text.

4) A més, cal fer una lectura ja temptativament interpretativa dels materials, la qual cosa implica la suspensió del judici. Emprem un terme conegut en la tradició fenomenològica, que en una anàlisi del discurs comporta deixar de banda els sistemes de creences i les convencions que es donen per suposat en el si de cada sistema lingüístic: domar els prejudicis. Això no prohibeix que, fora del sistema esmentat, l'analista tingui a la seva disposició l'instrumental que utilitzarà per a l'anàlisi, les eines que la lògica, la pragmàtica, la teoria dels actes de parla, la retòrica, etc., li presten.

5) El següent pas torna a acostar l'anàlisi del discurs a qualsevol altra metodologia d'estudi de textos, incloent-hi l'anàlisi de contingut, ja que se centra en la codificació o categorització, operacions que ja hem caracteritzat amb escreix

en els capítols dos i tres d'aquests materials i que ara s'orienten en la direcció dels interessos de l'analista del discurs. Potser és inevitable proposar més d'un sistema de categories, però tots han d'emmotllar-se a les preguntes i objectius de l'anàlisi endegada, dintre d'una àrea de referència àmplia que englobi tant continguts òbviament lligats a les qüestions estudiades com altres que hi estiguin relacionats de manera més laxa o vaga. Sempre cal aïllar els temes. Si l'anàlisi és narrativa la categorització ha d'apuntar als recursos estilístics, al to i a les imatges; si és argumentativa, als recursos de l'argumentació, etc. L'estratègia pot ser més inductiva (sense haver establert el focus de recerca ni expectatives de treball definides) o més hipoteticodeductiva (amb presumpcions teòriques que guiïn l'anàlisi com en la teoria fonamentada).

6) L'anàlisi passa després a la identificació de construccions discursives generals dintre del text, les diferents maneres amb les quals l'objecte d'estudi es manifesta en el material estudiat. Les peces o indicadors d'aquestes construccions són els codis o categories ja establerts en la fase anterior. Per exemple, en la transcripció d'una conversa familiar podem desvetllar un discurs hipocondríac sobre el càncer.

7) A continuació cal descobrir construccions discursives generals fora del text, és a dir, localitzar els grans formats de discurs sociocultural en els quals s'inscriuen les construccions descobertes en el text (per exemple, el discurs hipocondríac del pas previ s'inspira potser en el discurs biomèdic o sanitari sobre el càncer, tal com apareix en els suplementes de salut dels dominicals dels diaris).

8) S'han de fixar la posició o les posicions de l'enunciador o enunciadors del discurs (per exemple, com a pare de família, com a treballador, com a marit, com a veí). La posició té a veure amb el paper, tot i que en perspectiva foucaultiana no es redueix a aquest. Ha de lligar-se al context i al destinatari de l'enunciació, els quals considerem més avall (així el discurs sobre la utilitat i valor del preservatiu varia segons si es fa des de la posició de pare, marit o amic).

9) S'han d'esbrinar les relacions de les construccions discursives amb els diferents tipus de *context*, textual i extratextual (per exemple, el discurs hipocondríac pot vincular-se a una determinada classe de destinatari o a una determinada situació de conversa –posem per cas, pot adreçar-se a algú respecte al qual l'enunciador vol tenir el paper de víctima, ser compartit o rebre atenció i cura).

10) S'han de derivar funcions a partir dels passos anteriors. Quines funcions aconsegueix el text i les diferents unitats de text en relació amb aquests contextos, situacions, destinataris, i tenint present la posició de l'enunciador? Quines metes permet assolir?

11) L'anàlisi de funcions hauria de ser polida parant particular atenció, no solament a allò que permeten assolir, sinó a allò que impedeixen o deixen omès, ocult, implícit, gràcies als recursos de la retòrica (*el client sempre té raó* és una frase que funciona com a "tapadora", gairebé com un exorcisme, del curs real de les coses en l'àmbit bancari, de les empreses elèctriques o de les operadores telefòniques).

12) L'accés a les funcions i la seva validació es facilita mitjançant l'examen de la variabilitat dels discursos/contextos, tant en la dimensió intraindividual com en la interindividual o social.

13) Tota la informació aconseguida fins aquí s'ha de relligar i integrar en l'informe final de l'investigador, que –i això és important– constitueix també un text amb forma narrativa, d'assaig o altres. Aquest informe no és gaire diferent dels que culminen altres línies d'investigació qualitativa, i mereix certa atenció i detall en un apèndix al final de la nostra exposició.

És clar que la seqüencialitat d'aquests passos s'ha de relativitzar, sobretot pel que fa als darrers. Com en la teoria fonamentada, moltes d'aquestes actuacions de l'analista es fan a la vegada i entrelaçades, de manera que la valoració de posicions, contextos i funcions difícilment es pot ordenar sempre en una línia recta.

Igual que en altres aproximacions qualitatives als textos, les fases d'una anàlisi del discurs no sempre se succeeixen linealment ni en el mateix ordre.

3.4. Eines i instruments en l'anàlisi del discurs

Les eines fonamentals per a la dissecció, anàlisi i interpretació en l'anàlisi del discurs provenen de la semiòtica i la lingüística.

3.4.1. Les eines de l'anàlisi del discurs

En tots els quadres i esquemes dels subapartats anteriors hi havia implícita la utilització d'un conjunt de recursos elaborats i adoptats en el si de la lingüística i la semiòtica, tal com avançàvem en algun d'aquests. Aquests recursos tenen la forma d'eines o instruments d'anàlisi, classificació i interpretació del text (o de la imatge). Efectivament, la lingüística i la semiòtica han reunit al llarg del seu trajecte històric un impressionant banc d'eines conceptuals que, de fet, podrien ser d'aplicació general en els ciències socials, més enllà d'aquestes dues disciplines d'origen.

Vegeu també

La interpretació de la imatge la tractarem en el mòdul "L'anàlisi de la imatge" d'aquesta assignatura.

Metadisciplines

La lingüística i la semiòtica sovint són considerades metadisciplines, en tant que tota creació o interpretació humana es basa en signes, i el discurs científic mateix no deixa de ser això, un tipus de discurs amb unes regles particulars.

La metodologia qualitativa, en la mesura que està orientada als significats produïts per persones i cultures, depèn inevitablement d'aquests recursos, com ja hem pogut comprovar, si més no parcialment. En canvi, la psicologia acadèmica està generalment instal·lada en una òptica majoritàriament positivista i n'ha prescindit gairebé sempre; àdhuc els ha rebutjat de manera gens dissimulada.

Recordem que tant la lògica com les disciplines centrades en el caràcter i la utilització dels signes es desenvolupen en diferents direccions, algunes de les quals ja han estat també considerades. Revisem-les succintament.

- La **sintaxi**, que estudia en els diferents nivells dels enunciats o els missatges les regles d'organització que els componen, particularment en la dimensió seqüencial manifesta, però també en la no manifesta de l'estructura del codi. Es tracta d'establir quins enunciats són correctes i quins no, segons una determinada gramàtica o codi.
- La **semàntica**, que s'ocupa de les relacions dels signes amb els objectes, fets o fenòmens percebuts o pensats, aquells que es troben en el regne d'allò que anomenem *realitat*.
- La **pragmàtica** aborda i fixa les regles d'ús de signes i missatges en funció del context interpersonal i social de producció, d'enunciació o emissió, i de recepció o interpretació.
- La **retòrica**, també present en algun punt d'aquest mòdul i que ara afegim a la tríada bàsica ja enumerada. La retòrica estudia la manipulació formal o expressiva dels enunciats o els missatges, amb vista a aconseguir l'atenció i l'adhesió del destinatari o de l'audiència (com en el discurs argumentatiu), mitjançant figures i trops com la metàfora, la metonímia, etc.

Vegeu també

La sintaxi no interessa gaire a l'analista del discurs, centrat com ja sabem en els significats i utilitzacions socials dels missatges (sí que interessa, per contra, a l'analista de contingut). Quant a l'enfocament pragmàtic, ha donat forma i contingut, però bé que no sempre explícitament, al tronc principal d'aquest mòdul. Per això, i tenint en compte l'abast limitat d'aquesta exposició, ens concentrarem en l'enfocament semàntic i en el retòric, i afegirem als quadres i esquemes dels subapartats anteriors uns altres de relatius al repertori bàsic de conceptes que l'un i l'altre ofereixen a l'analista, alguns encara no mencionats, altres ja apuntats en altres apartats del text.

Però abans, i amb l'objectiu d'emmarcar adequadament aquests repertoris, proporcionarem alguns conceptes elementals de semiòtica i lingüística que els donen fonament, en canalitzen l'aplicació, i en faciliten un ús més precís. A més, ens seran també de profit a l'hora d'endinsar-nos en el mòdul "L'anàlisi de la imatge" d'aquesta assignatura.

3.4.2. Nocions bàsiques de semiòtica textual

En qualsevol signe hem de distingir:

- el **significant** *s*, que és el seu vehicle o suport físic, perceptible per algun canal (visual, acústic),
- del **significat** *S*, allò que substitueix *i*, per tant, representa.
- De fet, en la tradició pragmàtica el signe necessita un tercer element –l'**interpretant**– que estableixi la regla de relació entre tots dos, entre el significat i el significat, entre la representació i l'objecte o fet representat. Aquesta regla de relació, aplicada, posa en marxa o activa una **semiosi** o procés de significació.

El signe [taula]

La configuració acústica (so) o visual (lletres) de la paraula [taula] és el significat; una 'taula' en concret o el concepte general de 'taula' és el significat. L'interpretant o regla *r* de relació que els lliga forma part del vocabulari o el codi de cada llengua. Aquesta regla, en el cas del llenguatge, s'entén que és arbitrària o fruit d'una convenció, ja que no hi ha relació necessària entre el so o l'escriptura de [taula] i l'objecte corresponent o, si ha existit, s'ha perdut en el temps.

Canònicament, doncs, podem formular l'acte de producció d'un signe com *srS*, és a dir, com l'acte de relacionar un significat amb un significat per mitjà d'una regla de relació, obligadament social.

Representació dels significats

Adoptem la convenció de posar entre claudàtors els significats o suports físics del signe i entre cometes el seu significat.

Ara bé, els signes rarament es produeixen d'un en un. El que fem els usuaris d'una llengua és generar enunciats o missatges complexos, que en el text presenten un aspecte lineal. Per això, de manera corresponent, distingim dos plans:

- el **pla de l'expressió**, en el qual es troba el conjunt de significats entrellaçats, utilitzats per un usuari, i
- el **pla del contingut**, corresponent al conjunt de significats, també lligats entre si, inclosos en l'enunciat.

Tant en un com en l'altre podem distingir

- La **substància** o matèria indiferenciada, encara sense seleccionar ni segmentar, sobre la qual s'ha volgut construir el missatge. Per exemple, la

Lectures recomanades

Una introducció força adient de la semiòtica general i la lingüística, suficient per a les necessitats d'aquesta assignatura, continua essent, malgrat els anys passats des de la primera edició, el llibre d'E. Carontini i D. Peraya (1979). *Elementos de semiótica general. El proyecto semiótico*. Barcelona: G. Gili. Un altre text accessible i recomanable pel seu caràcter clar i sistemàtic és el d'R. Barthes (1971). *Elementos de semiología*. Madrid: Alberto Corazón.

matèria fònica o l'escriptura pel que fa a l'expressió; les representacions culturals en general, pel que fa al contingut.

- La **forma**, o aspecte que pren la substància un cop segmentada, articulada, organitzada mitjançant les regles aplicables, gramaticals o d'altres tipus. Per exemple, l'aspecte concret d'un enunciat, amb la seva sintaxi i vocabulari pel que fa al pla de l'expressió; o l'organització dels significats en un sistema lèxic donat, pel que fa al pla del contingut (bons contra dolents, realitat enfront de fantasia, etc., en un relat).

El pla de l'expressió i el del contingut es vinculen entre si mitjançant una regla de relació, com la que unia significant i significat. Aquesta regla *ERC* és la que fa possible la semiosi o l'enunciat.

La significació es fa de dues maneres:

- Per mitjà de la **denotació** o, el que és el mateix, com la vinculació directa i immediata entre un significant i un significat, o una expressió i un contingut, tal com la sanciona la cultura o l'acadèmia. Equivaldria aproximadament al significat principal d'un diccionari, i seria utilitzat i reconegut sense ambigüïtat tant per emissors com per receptors. En aquesta mena de significació la relació *ERC* és biunívoca.

Exemple de denotació

La paraula [ruc] és interpretada denotant 'un mamífer amb peülles, més petit que el cavall, d'orelles llargues'.

- Mitjançant la **connotació**, en la qual la vinculació entre expressió i contingut no és ni immediata, ni única, ni inequívoca. El pla *E* de l'expressió no es connecta amb un sol significat *C* sinó amb un cúmulo de significats que s'associen al principal i que poden ser evocats en el receptor. Per consegüent, la fórmula de relació seria *ERC,C'C''C'''...C''*. Un significant s'associa a molts significats. Aprofundint una mica més, també podem afirmar que la connotació apareix a partir d'un sistema denotatiu: *ERC* es relaciona en segona instància amb un significat diferent, de manera que *(ERC)R'C'*. D'aquí, podem distingir dues classes de connotació:
  - les connotacions que tenen un cert caràcter ontològic, o lògic, en virtut de les associacions induïdes, les quals es basen en sistemes de classificació o de relació "objectius". Per exemple, és comprensible que en sentir el mot *ruc* puguem associar-lo a 'mula' o 'cavall';
  - les que tenen un caràcter clarament cultural i són fruit d'experiències o associacions passades que han cristal·litzat en un determinat ús del llenguatge. Per exemple, la vinculació justa de *ruc* al paisatge rural tradicional del Mediterrani, com a animal de càrrega i transport, o la injusta que lliga aquest significat a 'persona poc intel·ligent'. Tant en un cas com en l'altre la regla *R*, que vincula el mot [ruc] (*E*) amb el signi-

ficat 'ruc' (C), passa al pla de l'expressió i es transforma en la regla R' dins de (ERC) R'C', en què C' constituïria el significat 'cavall' o 'mula', o el significat 'persona poc intel·ligent'.

- Convé recalcar que la connotació o el joc connotatiu és un instrument poderós en mans de qui genera un text o discurs.

3.4.3. Nocions bàsiques de semàntica textual

Estrictament, l'anàlisi semàntica ha d'atendre als significats denotatius i connotatius que alimenten el text, i a les xarxes de significació en les quals s'assenten. Per això, aquesta anàlisi ha d'aplicar-se a un pla de l'expressió netejat de qualsevol altre component, un cop eliminades –per exemple– les redundàncies, les homonímies i sinonímies (que no s'han de confondre amb les connotacions), la retòrica, etc. Els components mínims d'una semàntica textual són, llavors:

- Els **actors**, que al seu torn poden pertànyer a sis categories repartides en tres dimensions. Són les posicions que poden ocupar els actors en un discurs, no pas excloents entre si:
  - la dimensió subjecte-objecte,
  - la dimensió emissor-receptor o enunciadore-destinatari,
  - la dimensió adjuvant-oponent.
- Els **predicats**, que poden ser:
  - estàtics o qualitats (de l'actor), o
  - dinàmics o *funcions* (què fa l'actor, com és l'acció, quins són els objectius, profits, metes).

D'entrada, doncs, una anàlisi semàntica hauria de fixar l'inventari de posicions de cada actor dins del discurs, i també el de les seves qualitats i funcions. A continuació, ha de dur a terme una categorització com les que ja hem comentat a bastament. Tanmateix, la categorització semàntica exhibeix alguns matisos que recollirem. Si tenim, posem per cas, una sèrie d'indicadors d'oració com "ho donava tot als fills", "serviré al meu país", "sóc l'últim a marxar de la feina", els podríem etiquetar com a "altruisme", "patriotisme", "responsabilitat" i, al seu torn, aquestes etiquetes podrien donar lloc a una categoria de –diguem-ne– "sacrifici". Doncs bé, aquestes categories en aquesta mena d'anàlisi són denominades *semes* i constitueixen les unitats mínimes de contingut.

Al final, una anàlisi semàntica ha de desembocar en un model o síntesi del pla de contingut del text analitzat. En aquest subapartat seguim de prop la metodologia de Greimas. El model al qual al·ludíem presenta, doncs, l'aspecte d'un o molts quadrats semàntics, més generals o més particulars, amb la forma del que veïem allà. Les relacions possibles són:

Vegeu també

Recordeu que la metodologia de Greimas s'estudia en el subapartat 2.2.

- de **contradicció** (entre el que és prescrit i no prescrit, o entre el que és prohibit i no prohibit);
- de **contrarietat** (entre el que es prescriu i el que es prohibeix, o entre el que no es prescriu i el que no es prohibeix),
- i d'**implicació** (entre el que és prescrit i no prohibit, entre el que és prohibit i no prescrit).

Lectura recomanada

Podeu consultar:

A. J. Greimas (1971). *Semàntica estructural*. Madrid: Gredos.

Altres models

Existeixen altres models d'organització dels productes de l'anàlisi semàntica. Entre els clàssics, un és el model de la *semiosi il·limitada*, una xarxa en la qual, bàsicament, es relacionen qualitats i funcions dels predicats en totes direccions, es classifiquen i es lliguen amb altres xarxes en un procés que, en la pràctica, no té fi. Un altre és el model de Katz i Fodor, reformulat per Eco, que dóna lloc a una mena d'enciclopèdia en què cada pla de l'expressió, o cada conjunt de significants, té especificats tots els significats denotatius i connotatius existents en el corpus estudiat, tant els invariables com aquells que depenen de la seva posició en el text o del seu context d'ús.

3.4.4. Nocions bàsiques de retòrica textual

Ja hem definit la retòrica anteriorment. Afegim ara que la retòrica s'ocupa de la forma dels significants utilitzats en els sistemes de connotacions. És a dir: per tal d'anar més enllà del significat denotatiu, de diccionari, hem de modelar la forma del seu pla d'expressió amb la meta de situar el destinatari o l'audiència en l'univers de significats que ens interessa, i aconseguir, així, més efectivitat en el missatge. Si volem vendre un cotxe no parlarem d'accidents, ni de multes, ni del preu de la benzina, ans compararem el cotxe amb un animal potent, però obedient i segur; si volem atreure l'atenció d'uns alumnes envers la física, potser començarem parlant de naus espacials amb un estil de relat d'aventures i evitarem mots massa tècnics; i així successivament. En altres paraules, la retòrica té a veure amb el llenguatge figurat o enriquit, no amb el llenguatge mateix o el que utilitza els mínims recursos per a transmetre un missatge.

La retòrica treballa essencialment sobre figures o trops, que són els que permeten passar del llenguatge propi al figurat. De fet, del que es tracta és de passar de C a C' en la fórmula de la connotació $(ERC)R'C'$ ja mencionada més amunt.

Exemple

En la publicitat en què es compara un cotxe potent amb un animal ferotge i resistent caldrà passar de la fórmula

[cotxe] R 'cotxe'

a l'altra fórmula:

[(cotxe] R 'cotxe') R' 'animal'.

Les operacions necessàries per a anar de l'una a l'altra poden ser:

- l'adjunció,
- la supressió,
- la substitució, i
- l'intercanvi.

Per altra banda, les relacions entre l'element propi virtual, que ha estat transformat en un de figurat, i aquest mateix element figurat, poden ser d'aquests tipus:

- identitat,
- semblança,
- diferència,
- oposició, i
- contigüitat.

La combinació d'aquestes dues tipologies cobreix gairebé la totalitat de les figures retòriques que ens interessin aquí, totes reconegudes des de l'època clàssica. Estan caracteritzades a la taula següent (n'inclouem les principals).

Figura o trop	Operació $C \rightarrow C'$	Relació R' a $(ERC)R'C'$
Metàfora o comparació "Vam veure un <i>llamp</i> sobre la pista"	Substitució	Semblança
Metonímia o sinèctoque "Les millors <i>comes</i> de l'atletisme actual"	Substitució, la part pel tot	Contigüitat
Oxímoron "La cursa va durar un <i>moment etern</i> "	Adjunció o intercanvi	Oposició: contradicció respecte al tot
Antítesi "De tant que m' <i>agrada</i> aquest corredor l' <i>estic avorrint</i> "	Adjunció	Oposició: contradicció respecte a parts de la qüestió
Ironia o sarcasme "Vaja, aquest s'ho ha pres amb <i>calma</i> " (al·ludint al corredor que acaba de batre el rècord mundial).	Substitució	Oposició: contradicció
Hipèrbole o exageració "Una mica més i arriba <i>abans de sortir</i> !"	Substitució	Diferència, de – a +
Lítote "Poc ha degut entrenar aquest"	Substitució	Diferència, de + a –
Antonomàsia "Hem vist el rei dels 100 m"	Substitució	Identitat, d'element a classe

L'exemple sobre el qual basem la taula s'inspira en la cursa d'un campió dels 100 m llisos, tal com podria aparèixer en el relat d'un periodista o d'algú del públic.

Lectura recomanada

Podeu consultar:

F. Marcé (1983). *Teoría y análisis de las imágenes* (pp. 265 i seg.). Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona.

Quan el recurs retòric no afecta les relacions de significat, sinó que modifica el temps narratiu, es reconeixen dues figures que ens interessin especialment:

- L'**anàfora**, que per mitjà d'una repetició emfàtica i periòdica de termes aconsegueix dotar de més presència a un significat determinat, lligant cada repetició a les anteriors utilitzacions del terme. En general una anàfora vincula un mot o frase amb altres d'anteriors en la narració.

Exemple d'anàfora

"I tant si li ho he dit!: li ho he dit de dia, li ho he dit de nit, li ho he dit caminant, li ho he dit aturats, li ho he dit amb veu baixa, li ho he dit amb veu alta."

- La **catàfora**, que fa l'operació contrària, suggerint o anticipant una idea o un fet que aflorarà després, o immediatament després, en la narració.

Exemple de catàfora

"No van servir de res els consells ni les advertències, ni les converses amb pares, germans i amigues: al final es va casar amb ell."

Una anàlisi retòrica ha de retre compte d'aquestes figures enteses com a recursos de l'orador o l'escriptor per a ser comprès per l'audiència, per a persuadir-la o convèncer-la.

Les eines semiòtiques són pragmàtiques quan s'apliquen a la relació enunciat-context; semàntiques, si aborden funcions i qualitats dels actors segons la seva posició en el discurs; retòriques quan estudien figures i trops en el pla d'expressió.

4. Tres exemples abreujats d'anàlisi del discurs

4.1. Exemple 1: Negociació del context i argumentació

4.1.1. Exemple 1a: Negociació de context en un examen oral

En una interacció ritualitzada de tipus diàleg o conversa formal una de les claus que han de consensuar els participants des d'un principi, sovint tàcitament, és el context: com es tracta, quina situació social codificada comporta, més o menys rígida, més o menys restringida, més o menys emocional, etc. En l'exemple, una estudiant anglesa és examinada oralment d'espanyol per dues professors.

Transcrivim el diàleg fins a la fase en què ja comença l'examen pròpiament dit.

1. Pr1 — de dónde eres Valery\
2. Est — bueno \ originariament/ =o ah=ora\
3. Pr2 — =no=
4. Est — soy inglesa pe=ro—=
5. Pr2 — eres inglesa/
6. Est — sí sí sí\
7. Pr1 — cuánto tiempo llevas aquí/
8. Est — cinco años\
9. Pr1 — uy\ **cinco años ya**\
10. Est — 'que soy casada con un chico español y =aquí= tengo mi vida\
11. Pr2 — =ah=
12. Pr1 — vives en barcelona/
13. Est — no\en la escala\en =la provincia= de gerona\
14. Pr1 —**qué bien**\
15. Est — sí\
16. Pr2 — has tardado mucho en venir/ en llegar\ vamos\
17. Est — hoy/
18. Pr2 — sí\
19. Est — hemos salido a las diez (...)\
20. Pr2 — pero tu querías esta hora\ la =última hora=\ mejor que la primera\
21. Est — =sí sí sí=\ porque la semana pasada me tuve que salir a las cinco y media porque
22. no sabía adónde venía ni nada\ y—
23. Pr1 — has estudiado español/ o—
24. Est — no\no lo he aprendido— bueno\ he estudiado un poco\ahora\estos años\pero en
25. general lo que he aprendido lo he aprendido así\hablando
26. [risas]
27. Pr2 — estás nerviosa/
28. Est — sí\
29. Pr2 — mujer tranquila\ mujer\ no pasa nada\
30. [risas]
31. Pr2 — mira\ tú sabes que hay dos partes en el examen\ una primera parte son situaciones
32. corrientes\ en=ton=ces te vamos a leer estas situ=acio=nes y tú te vas a imaginar
33. Est — =sí= =mm=
34. Pr2 — >que en ese momento estás en ese lug=ar y= qué dirías en esta situa=ción=\
35. Est — =sí= =sí=
36. Pr2 — >te vamos a dar un ejemplo\ en el hotel en que estás te llaman por teléfono para
37. informarte de que tu taxi ya está esperando\ pero tú no estás todavía preparada\
38. qué dices\ y— qué propones\

Lectura recomanada

L'exemple d'aquest subapartat està extret amb canvis mínims de:

H. Calsamiglia i A. Tusón (2007). *Las cosas del decir. Manual de análisis del discurso* (2a. ed., p. 103 i seg., p. 290 i seg.). Barcelona: Ariel.

Vegeu també

Com ja hem comentat en el subapartat 2.5 del mòdul "Les tècniques qualitatives en la selecció i tractament de la informació" d'aquesta assignatura, els sistemes de transcripció són múltiples i el que s'ha emprat en l'exemple que segueix s'aparta en diversos aspectes dels que vam presentar allà.

39. *Est* — bueno\ esto lo contesto ahora/
 40. *Pr2* — sí sí\
 41. *Est* — pero qué tengo que hacer\ como un— conversación seguido/ o solo-
 42. *Pr2* — vamos a imaginar que ella es la secretaria del hotel\ o la recepcionista\ o la
 43. telefonista\ y te llama por teléfono\
 44. *Pr1* — ==y te digo— el taxi está esperando\
 45. *Est* — bueno— podría usted decirle— por favor\ que se espere unos minutos que
 me da
 46. tiempo de acabar las maletas\
 47. *Pr2*- vale\ esto es lo que queremos nosotros\ eh/ que más o menos— pues manten-
 gamos
 48. un pequeño diálogo\ mejor dicho\ hablas tú\ no nosotros\
 49. *Est*- qué— les digo de usted o de tú\
 50. *Pr2* — lo que tú =preferias=
 51. *Pr1* — =como te sientas mejor=
 52. *Pr2* — como te sientas mejor\
 53. [silencio]
 54. *Pr2* — te enteras de que una amiga tuya ha conseguido— por fin\ el puesto de trabajo
 que
 55. tanto deseaba\ tú la llamas por teléfono\ qué le dices\ y qué le preguntas\
 56. *Est* — le diría— hola\ enhorabuena\ me he alegrado mucho de saber que has conse-
 guido el trabajo\ qué contenta debes estar\ cuándo empiezas y con quién vas a trabajar\

Els símbols de transcripció (Calsamiglia i Tusón, 2007, p. 347 i seg.) tenen les equivalències següents (no es fan servir ni majúscules ni signes d'interrogació):

- /: to ascendent.
- \: to descendent.
- —: to mantingut.
- ==: a l'inici d'una intervenció indica que no hi ha hagut pausa respecte a la intervenció prèvia.
- =****=: encavalcament entre torns (els asteriscs indiquen mots).
- -: paraula truncada.
- >: a l'inici d'una presa de paraula: qui intervé manté el torn malgrat la pressió de l'altre.
- []: fenòmens no lèxics (riure, tos).
- (...): pausa o tall.
- Negreta: èmfasi.

L'anàlisi revela tres fases ben diferenciades en la negociació de context, que es poden veure com tres escenes amb claus contextuais distintes:

1) **Claus inicials del context.** De la línia 1 a la 30, les professores tracten d'adaptar l'estudiant a una situació de pressió psicològica com és l'examen oral; trenquen el gel i dediquen les seves intervencions fonamentalment a tranquil·litzar la noia. Entren en qüestions personals, s'interessen per la seva vida i donen èmfaticament importància a allò que ella diu (vegeu les línies 9 i 14). Es mostren com a persones corteses i educades, no com a éssers autoritaris i despòtics. Insinuen comprensió i tolerància. El pla del contingut i les connotacions no corresponen a les habituals en un examen; el pla de l'expressió tampoc, atès el seu caràcter col·loquial. Els papers de professores i alumna els

qualificaríem més d'adjuvants que d'oponents. En definitiva, les professores creen un discurs i una atmosfera en la qual l'estudiant pot optimitzar les seves opcions.

2) Preescalfament. El riure compartit (línies 26 i 30) podria marcar l'instant en el qual s'ha assolit un cert grau de distensió i, per tant, l'objectiu de la primera fase. De la línia 32 a la 52 les professores endeguen el que podria considerar-se la preparació de l'examen pròpiament dit. Donen les instruccions pertinents i atenen a les confirmacions breus que aquelles han estat enteses (línies 33 i 35) i a les preguntes corresponents de l'estudiant (línies 39 i 41). Es fa una mena d'assaig esquitxat per algun malentès, que és aclarit. Interessa, doncs, eliminar les connotacions estranyes a un examen i entrar en un sistema de denotacions propi d'aquesta cerimònia social i acadèmica. Destaca la intervenció de la línia 49 en la qual la noia fa explícit un dubte relatiu a una clau contextual –el tractament de tu o vostè–, clau lligada al grau de formalitat o informalitat de la situació i a l'estatus del destinatari. El dubte ha estat probablement propiciat per la confiança que se li ha donat al principi. La noia ha entès que ara les professores ja no estan tant al seu costat (adjuvants) com enfront (oponents).

3) Examen pròpiament dit. L'inici d'aquesta darrera fase està marcat pel silenci de la línia 53, que se sobreentén com un indicatiu que no resten dubtes sobre la situació o el procediment. En la línia següent, comença l'examen pròpiament dit. Tant els continguts com les formes s'ajusten a un model més rígid, els torns són més llargs i l'estudiant, que ja sap què s'espera d'ella, improvisa una simulació de la situació sol·licitada sense demanar més informació a les professores.

4.1.2. Exemple 1b: Estratègies argumentatives en el parlament

Ara ens centrem en una confrontació verbal entre dos diputats (any 1978), un d'un partit de dretes, que denominarem *A*, proponent, i un altre d'un partit nacionalista català, que denominarem *B*, oponent. Les exposicions d'un i l'altre són argumentatives i ataquen o defensen l'aprovació dels articles segon i vuitè de la Constitució espanyola, els quals proporcionen la principal frontissa d'articulació de l'Estat de les Autonomies. Aquest, doncs, és el tema de l'argumentació al voltant del concepte de *nacionalitat*, amb un matís que posteriorment s'ha batejat com "café para todos".

Com en el cas anterior, no té sentit abordar l'anàlisi sense un sistema de referència. El diputat *A* proposa que no s'aprovin els articles; el *B*, que sí. Cal aïllar en tots dos casos les categories sobre les quals se sosté l'argumentació. Reproduïm el text tal com apareix en el llibre de Calsamiglia i Tusón (2007):

"A. [...] Pero la confusión no es exactamente el peor de los defectos ni de los problemas; nosotros entendemos que hay otros y que entre ellos está la desigualdad. El artículo primero dice que uno de los principios fundamentales de la Constitución es la igualdad [...] pero el artículo segundo y todo el artículo octavo vienen a romper esa igualdad. Si se aprueban tal como están, habrá dos clases de territorios en España y, por tanto, también dos clases de españoles, aquellos que tengan derecho a constituirse en nacionalidades

y aquellos que quedan relegados, porque así parece, a la simple consideración de regiones. Porque aquí, ya lo hemos visto, no se trata de un problema puramente semántico, porque entiendo que si se tratara de un problema puramente semántico no habría tanto interés en mantener el concepto. Estimo que si se quiere mantener es porque el concepto de "nacionalidades" va a entrañar un contenido jurídico-político distinto del concepto de "regiones".

B. Se ha hablado de confusión, se ha dicho que el término "nacionalidades" introduce una gran confusión, y esto me parece que se apoya en dos puntos que yo quisiera, alternativamente, examinar. El primero de ellos es que, con todos los respetos, el mismo respeto que él quería sostener para los que vamos a defender posiciones distintas, y con toda sinceridad, he de manifestar que, o se está tratando de una interpretación demagógica de la Constitución o, realmente, no se conocía el texto de la Constitución. Quiero decir esto porque en la Constitución no se definen de ningún modo dos clases de españoles. En la Constitución, al hablarse de las nacionalidades o regiones que integran España, no se hace alusión en absoluto a cuáles van a ser aquellas nacionalidades que se sienten con conciencia de tal y van a identificarse con esta expresión, ni aquellas que quedarán satisfechas con la expresión "región", sino que se establece para unos y para otros un mismo tratamiento en el Título correspondiente. No hay distinción en cuanto al contenido sustantivo de lo que va a ser la autonomía; está a la merced, a la libre decisión de los habitantes de cada una de estas comunidades autónomas el decidir el nivel que quieren dar a sus propias competencias dentro del respeto constitucional, y (así) unas serán "nacionalidades" porque así se sienten, y otras serán "regiones" porque así querrán serlo. [...] Por tanto, no es verdad que se establezcan gradaciones distintas entre unas y otras; no se establecen dos clases de españoles. El problema ninguna relación guarda con lo que aquí estamos tratando. [...] (Actes del Congrés del Govern espanyol del 12 de maig de 1978, a E. Miche, 1998)."

La segmentació es fixa en les unitats argumentatives, que després es categoritzen, seguint la pauta general que ja hem comentat en profunditat en els mòduls "Les tècniques qualitatives en la selecció i tractament de la informació" i "L'anàlisi de contingut en perspectiva qualitativa".

Proponent A

- 1) [...] Pero la *confusión* no es exactamente el peor de los defectos ni de los problemas;
- 2) nosotros entendemos que hay otros y que entre ellos está la *desigualdad*.
- 3) El artículo primero dice que uno de los principios fundamentales de la Constitución es la igualdad [...] *pero el artículo segundo y todo el artículo octavo vienen a romper esa igualdad*.
- 4) Si se aprueban tal como están, habrá dos clases de territorios en España y, por tanto, también dos clases de españoles, aquellos que tengan derecho a constituirse en nacionalidades y aquellos que quedan relegados, porque así parece, a la simple consideración de regiones.
- 5) *Porque aquí, ya lo hemos visto, no se trata de un problema puramente semántico, porque entiendo que si se tratara de un problema puramente semántico no habría tanto interés en mantener el concepto.*
- 6) Estimo que *si se quiere mantener es porque el concepto de "nacionalidades" va a entrañar un contenido jurídico-político distinto del concepto de "regiones"*.

En la categorització d'aquest fragment, se separa l'argumentació de la conclusió a la qual condueix:

- **Categories d'argumentació**, arrelades en els indicadors lèxics en cursiva:
  - La proposta és confusa –confusió (segment 1).
  - La proposta entra en contradicció amb altres articles o amb la Constitució mateixa (segment 3).
  - No és un problema semàntic i, per tant, que es pugui passar per alt (segons diuen els oponents) (segment 4). Aquí s'utilitza un recurs retòric –l'*entimema*– que no és una figura o trop, sinó un sil·logisme simplificat, sense premissa inicial, que en aquest cas seria que, realment, els articles de referència creen asimetria entre les comunitats.
  - Provocarà desigualtat (segments 2 i, per implicació, el 5).
- **Categoria de conclusió**
  - Els oponents volen aquesta desigualtat (la qual cosa els desqualifica) (segment 6).

Oponent B

1) Se ha hablado de *confusión*, se ha dicho que el término "nacionalidades" introduce una gran *confusión*, y esto me parece que se apoya en dos puntos que yo quisiera, alternativamente, examinar.

2) El primero de ellos es que, con todos los respetos, el mismo respeto que él quería sostener para los que vamos a defender posiciones distintas, y con toda sinceridad, he de manifestar que, *o se está tratando de una interpretación demagógica de la Constitución o, realmente, no se conocía el texto de la Constitución.*

3) Quiero decir esto *porque* en la Constitución *no se definen de ningún modo dos clases de españoles.*

4) *En la Constitución*, al hablarse de las nacionalidades o regiones que integran España, *no se hace alusión en absoluto* a cuáles van a ser aquellas nacionalidades que se sienten con conciencia de tal y van a identificarse con esta expresión, ni aquéllas que quedarán satisfechas con la expresión "región", *sino que se establece para unos y para otros un mismo tratamiento* en el Título correspondiente.

5) *No hay distinción* en cuanto al contenido sustantivo de lo que va a ser la autonomía.

6) *Está a la merced, a la libre decisión de los habitantes de cada una de estas comunidades autónomas* el decidir el nivel que quieren dar a sus propias competencias dentro del respeto constitucional, y (así) unas serán "nacionalidades" porque así se sienten, y otras serán "regiones" porque así querrán serlo.

7) [...] *Por tanto, no es verdad que se establezcan gradaciones distintas entre unas y otras; no se establecen dos clases de españoles.*

8) *El problema ninguna relación guarda con lo que aquí estamos tratando.*

També aquí separem argumentació de conclusió:

- **Categories d'argumentació**, arrelades en indicadors lèxics en cursiva:
  - La proposta no és confusa (segment 1).
  - La proposta no provoca desigualtat (segment 3, 4, 5, 7).
  - Deixa llibertat de decisió a persones i col·lectius (segment 6).
- **Categoria de conclusió**
  - El proponent, o és demagog, o és ignorant (de la Constitució) (segment 2). Aquesta categoria s'introdueix per mitjà d'una antítesi molt clara, que contraposa el respecte i les qualificacions insultants.
  - El que planteja el proponent manca de pertinència (segment 8).

Observeu també la repetició emfàtica (*anàfora*) del terme *Constitució* al llarg dels segments 2, 3 i 4.

En tots dos casos, el rerefons és el text de la Constitució. Es tracta essencialment d'invalidar el contrincant. Però mentre que el proponent ataca bàsicament el text i els oponents en plural –no utilitza arguments *ad hominem*–, en canvi l'oponent ataca directament la persona que ha intervingut prèviament i, amb la tàctica de fer-se eco inicialment de les paraules del contrincant, les desqualifica en emplaçar qui les ha pronunciat entre les dues possibilitats negatives de ser demagog o ignorant. Tanmateix, l'atac resta suavitzat per l'ús de la tercera persona del singular ("él") o de formes impersonals ("se está tratando", "se conocía"). Obeint un codi implícit en aquesta mena de rituals, cap dels dos diputats no utilitza la segona persona, ni el *tu* ni el *vostè*, i situen així la discussió en un terreny distint de l'interpersonal, el del debat entre grups polítics.

4.2. Exemple 2: construcció del discurs psicopatològic i diagnòstic en la consulta psicològica (*counselling*)

Aquest exemple es basa en entrevistes fetes a professionals de la psicologia consultiva (entrenament, avaluació, assessorament, consultoria, en definitiva, o *counselling*) amb la meta d'obtenir les seves opinions i interpretacions de la psicopatologia i, particularment, de l'ús de les diferents categories diagnòstiques en la pràctica professional terapèutica, com un component important de la seva identitat en contrast amb altres dedicacions com la clínica pura. És clar que les transcripcions a tall d'exemple incloses aquí són només fragments i corresponen a una part de l'estudi sencer. Les traduccions i l'adaptació són nostres.

Lectura recomanada

Aquest exemple està extret de M. Craven i A. Coyle (2007). *Counselling Psychologists' Talk about 'Psychopathology' and Diagnostic Categories: a Reflective Account of a Discourse Analytic Study*. A E. Lyons i A. Coyle (Eds.), *Analysing Qualitative Data in Psychology* (pp. 235-247). London: Sage.

Subjecte 1

Suposo que vostè està buscant coses que podrien (4) sí. No he pensat en això abans així però mmm (.) però això podria (.) diferenciar-los respecte a com algú pot *reaccionar* en una situació determinada per exemple o si té (1) si està pensant en maneres que no estarien dintre del que vostè pensaria que és el ventall de la normalitat.

Subjecte 2

Ella és una esquizofrènica-paranoica (1.5) amb **proves clares** d'això (.) al·lucinacions auditives i visuals (.) múltiples símptomes (1)

Tenim aquí un altre sistema de transcripció, ben simple. Els nombres entre parèntesis indiquen pauses en dècimes de segon; si la pausa és menor de 2 dècimes, es posa un punt. En aquesta transcripció, les majúscules representen un volum de veu superior a la resta; les cursives, èmfasi per part del subjecte. En una transcripció posterior apareixeran uns claudàtors que indiquen encaïllament entre intervencions.

A partir de fragments com aquests, els autors deriven la categoria de *discurs empíricista*. Aquesta categoria arrela en una sèrie d'indicadors o significants lèxics i retòrics en el pla de l'expressió. Evidentment, un és l'al·lusió a "Proves clares" i la utilització del marc de referència i el vocabulari de la metodologia científica. La frase "Proves clares" pot ser considerada una redundància o *pleonasm*, ja que una prova, o és clara o no és prova. L'expressió "vostè està buscant" llançada a l'entrevistador (fragment del subjecte 1) fa servir també un altre referent de la investigació científica, la cerca de respostes o informació. Així l'entrevistador, que també és l'investigador, apareix com algú que ha de revelar quelcom que hi ha amagat. Els psicòlegs, en la versió que ofereixen aquests dos subjectes, també apareixen sota aquesta llum, i descobreixen l'esquizofrènia o paranoia oculta o altres malalties sobre els indicis que proporcionen els símptomes. D'aquesta manera, les posicions de l'investigador i el subjecte són adjuvants en una situació potencialment de complicitat (són del "mateix gremi").

El discurs empíricista està igualment lligat a significants d'objectivitat, de realisme. L'objectivitat, en la perspectiva empíricista i positivista d'aquests subjectes-psicòlegs, pren valor en un espai dual, on en un costat hi ha el professional, també científic, i en l'altre el pacient o el consultor: "Ella és una esquizofrènica-paranoica"; ella presenta "al·lucinacions auditives i visuals (.) múltiples símptomes". En l'altre fragment la frase "si està pensant en maneres que no estarien dintre del que vostè pensaria que és el ventall de la normalitat" col·loca l'entrevistador, reconegut com a científic també, en una posició de complicitat en tant que expert que ha d'entendre la separació entre diagnosticador i diagnosticat; entre el que és normal i anormal. Al marge de l'objectivitat nascuda del contrast normal-anormal, un altre element d'aquesta sorgeix de l'autoritat de l'expert.

Segons Craven i Coyle, la funció primària del discurs empiricista, científic i objectiu, és la d'assegurar l'existència de la psicopatologia com quelcom fora de dubte, que és al món independentment del discurs i que té estatus ontològic, com a "cosa". Això exigeix un sistema de denotacions estable, amb un control rigorós de la retòrica i les connotacions. La funció secundària consegüent és la de garantir les categories diagnòstiques com a valors segurs d'atribució i classificació.

Ara bé, per una altra banda, en el discurs dels professionals entrevistats es revela un altre repertori i un altre estil que contrabalanceja el que acabem de descriure. En efecte, al costat de la categoria empiricista es descobreix la categoria *contingent*, que relativitza i amorteix la duresa de la posició científicista. Ho il·lustrarem senzillament amb el fragment breu següent:

Subjecte 3

el que això significa per al client (.) és el que importa dels clients (.) emmm (.) allò que ells expressen o són capaços d'expressar el que jo trobo més important més aviat que (.) segueixo (.) més aviat que qualsevol diagnòstic que hagin rebut.

Per tant, hi ha una certa ambivalència dintre del discurs individual (més o menys, segons els entrevistats), entre un discurs dur, garantidor, científic, generalitzador, i un altre d'humanista, relativista, més atent a la singularitat del client. Es barregen dos plans de contingut i dos plans d'expressió. L'aplicació de categories diagnòstiques, des d'aquest segon punt de vista, tan sols tindria sentit considerada en el seu context concret d'ús. Sigui com sigui, l'actitud dels professionals en aquest camp apareixeria a partir d'aquest estudi com emmarcada en el dilema central que acabem de comentar.

En l'últim fragment que oferim –una part d'entrevista– aquest dilema es mostra clarament, sobretot en l'oposició entre els valors d'autoritat de l'expert, ja mencionats, i la igualtat o simetria "democràtica" entre professionals i clients propugnada per molts crítics de la pràctica mèdica i psicològica.

Subjecte 4

368. *Subjecte 4*. No ho dic en el sentit que jo pensí que les categories diagnòstiques són
369. absolutament necessàries i que són les que hauríem d'usar i les que ens dirien com
(.) 370. hauríem de pensar (.) sap (.) com hauríem de formular els problemes del client o
el que 371. sigui però (.) en termes de la necessitat de (1.5) emmm no necessàriament la
necessitat 372. però (.) sí en termes d'aquesta necessitat tenir una comprensió del DSM
(.) i ser capaç 373. d'emprar-lo (.) i ser capaç de conèixer parlar aquest llenguatge (2) però
això no

374. necessàriament (.) m'afecta (.) o la meua pràctica quan estic amb un client en una
situació 375. d'un – a – un

376. *Entrevistador*. Entesos.

377. *Subjecte 4*. Vostè no em sentirà dir a algú que és un "trastorn límit" o coses semblants
378. m'entén que li vull dir

379. *Entrevistador*. Tracto de fer-ho (.) sembla com si hi hagués diferents nivells ja que diu
que 380. la qüestió és diferent en el seu treball clínic [ ] per la qual cosa jo em preguntava
si em 381. podria explicar aquestes diferències o com es produeix això

382. *Subjecte 4*. Bé emm diguem per exemple que tinc aquest client/a diagnosticat de
trastorn 383. límit de personalitat i que té un seriós problema de personalitat emmm la
manera com ho 384. parlaré amb altres professionals serà ben diferent que quan estic
amb ell/a val (.) No li diré 385. segurament (.) "Vostè té un trastorn límit" o "Atesa la
seua patologia de personalitat límit 386. això és el millor que pot fer" jo segurament li
diria quelcom com

387. *Entrevistador*. [Mmm]
 388. *Subjecte 4*. (.) "Vostè ja sap que *estem* aquí junts per tal de pensar junts quines necessitats té (.) i vostè sap quina és la millor manera (.) emm d'*ajudar-lo*"
 390. *Entrevistador*. D'acord (1) sí d'acord per tant d'acord sí
 391. *Subjecte 4*. i segurament jo tindria en el cap que és el que l'ajudaria més o li aniria millor
 392. però jo no necessàriament (.) jo no li diria "Bé, com vostè té un trastorn límit crec que
 393. hauria de derivar-lo a l'hospital tal" o quelcom així
 394. *Entrevistador*. Sí, sí, d'acord.
 395. *Subjecte 4*. però jo tractaria de treballar amb ell/a per veure què vol, que és el millor

En aquest subjecte, una psicòloga, el dilema existeix; els ensopecs verbals, les repeticions i vacil·lacions plasmades en la transcripció ho demostren. Amb tot, sembla que es decanta envers el vessant humanista i igualitari. De totes maneres, el que es qüestiona no és l'ús de les categories diagnòstiques, sinó el caràcter absolut d'aquest ús (línies 368-369). Les categories diagnòstiques han d'aplicar-se com a base inicial per a classificar i entendre els problemes del client (línies 369-370); en aquest marc són imprescindibles (línies 371-373); ara bé, després ve –ha de venir– la interacció contextualitzada i singularitzada (línies 373-375).

L'oposició a aquest ús absolutista del diagnòstic no és explícita ni emfàtica, probablement perquè la psicòloga ha de mantenir una mínima credibilitat i no pot renunciar del tot als indicadors de l'estatus professional. A partir de la línia 375, el que hi ha és una il·lustració prou transparent de la tesi sostinguda en la primera intervenció, mitjançant l'exemple del trastorn límit de personalitat. La distinció entre la teoria i la pràctica del tu a tu, en la consulta, es mostra inequívocament. El decantament envers la posició igualitarista, de simetria entre psicòleg i client, apareix emfatitzada en les línies 388 i 389, en emprar retòricament (que no vol dir insincerament) la primera persona del plural ("estem") i en al·ludir a la relació psicòleg-client en termes d'ajuda.

Finalment, la repetida referència a allò que és millor per al client (línies 386, 389, 391, 395) acaba de posar en relleu aquesta oposició entre la teoria generalista i la pràctica adreçada a persones particulars; però, paradoxalment, subratlla igualment que el poder de l'expert fonamentat en coneixements generals i pràctiques no particularitzades queda minvat quan es treballa dintre de les conveniències de cada cas, ja que llavors la relació entre professional i client és més personal.

Per això, anant fins i tot una mica més lluny que els autors de l'estudi, podríem oposar un sistema de valors ancorat en la generalització –de coneixements o de teoria, de protocols de pràctica professional– i un altre que contextualitza tant els coneixements com l'atenció psicològica al client en cada cas i circumstància singulars i concrets. La paradoxa és que mentre la generalització teòrica es pot considerar "democràtica" en tant que aplica, sense distincions de cap mena, un mateix corpus de coneixements a poblacions senceres, en canvi sol estar vinculada a una pràctica professional vertebrada sobre una distància molt marcada i molt poc democràtica entre el client i el professional.

4.3. Exemple 3: construcció del discurs sobre les mares solteres a Anglaterra

Aquest és un exemple d'anàlisi foucaultiana, genealògica en la mesura que excava en la història del discurs sobre la maternitat en solitari. Nosaltres ens limitarem a il·lustrar com es constitueix el discurs polític i social sobre les mares solteres entre els anys setanta i noranta del segle XX al Parlament anglès, tan sols un dels aspectes de l'anàlisi de l'autora. Interessa veure com la maternitat en solitari "és parlada", construïda mitjançant el llenguatge polític i moral, de manera que reflecteixi el que passa en el món social, com a representació, i, a la vegada, influeixi sobre aquest.

Per tant, aquest cop l'anàlisi treballarà sobre els textos escrits de les intervencions parlamentàries, no sobre transcripcions de fragments. Per tal de simplificar, partim d'extractes ja seleccionats, que funcionen com a indicadors de les categories que després aïllarem. Posem aquests extractes sota l'etiqueta d'"Intervenció parlamentària" (1, 2, etc.), sense recollir la signatura concreta de qui la va fer. La traducció és nostra.

Lectura recomanada

Exemple extret de J. Carabine (2001). *Unmarried Motherhood 1830-1990: A Genealogical Analysis*. A M. Wetherell, S. Taylor i S. J. Yates (Eds.), *Discourse as Data. A Guide for Analysis* (pp. 267-310). London: Sage.

Intervenció parlamentària 1

Deu estar d'acord el meu honorable company que l'estabilitat familiar millora quan els nens neixen d'una amorosa relació entre un home i una dona? La forta tendència perquè noies i dones molt joves aconseguixin pisos o cases per haver tingut infants és perjudicial tant per a elles com per als infants, perquè aquests infants no gaudeixen de l'entorn adequat que haurien de tenir. Considerarà el meu honorable company aquesta qüestió i farà tot el que pugui per a propiciar l'estabilitat familiar, ja que és el fonament de la nació?

Intervenció parlamentària 2

[...] la despesa global en avantatges per a pares i mares solters ha crescut de 2,4 miliards de lliures en el període 1981-1982 a 6 miliards de lliures en el període 1991-1992, sense variació de preus.

Intervenció parlamentària 3

Aquestes són xifres ben increïbles. Deu estar d'acord el meu honorable company que, quan el sistema encoratja les dones joves a tenir fills fora del matrimoni i a gaudir del dret d'habitatges socials i altres avantatges, potser el sistema ha anat massa lluny? Em pot confirmar que el Govern emprendre accions per a estendre i fomentar la responsabilitat parental, particularment la paterna?

Intervenció parlamentària 4

[...] en la majoria de casos la dona resulta la corruptora [...]

Intervenció parlamentària 5

[...] les relacions il·lícites continuades han estat iniciades, la majoria de vegades, per dones [...]

Intervenció parlamentària 6

[...] les dones [...] no senten gens de vergonya, ni als seus propis ulls ni als dels altres, quan són mares de fills bastards, i encara senten menys repugnància en atendre les demandes d'un home per a avançar un casament –de fet, gairebé sempre apareixen amb un nen quan van a l'església.

Intervenció parlamentària 7

Em trobo amb un fet xocant, que prova que la dona en aquests casos sol ser la part més culpable; i que qualsevol remei aplicat, si ha de ser efectiu, ha d'anar adreçat a ella.

Intervenció parlamentària 8

Actualment, tenir un fill bastard, en comptes de ser una molèstia per a la mare, és una font de beneficis.

Aquestes argumentacions, en un marc de diàleg formal, recolzen subtilment sobre diverses convencions. Els actors –diputats enfrontats a un d'ideologia adversa– treballen les diverses dimensions de contrarietat i contradicció, com a oponents; però aquest paper està imbricat en el de companys o col·legues de l'adversari en la cambra, paper que és adjuvant. La utilització de la retòrica és moderada i, tanmateix, efectiva. El raonament se serveix de sil·logismes incomplets, que ja hem anomenat *entimemes*. Per exemple, "L'estabilitat familiar s'ha perdut; l'estabilitat familiar és el fonament de la nació; per tant, cal propiciar l'estabilitat familiar". La premissa inicial és omesa en l'argument final de la intervenció 1, el qual es formula en forma de pregunta quan, en realitat, és un missatge *conatiu*, una ordre.

El paper femení és qualificat mitjançant antonomàsies ("la dona resulta ser la corruptora") i la hipèrbole calculada caricaturitza els trets del retrat esbossat ("les relacions il·lícites continuades han estat iniciades, la majoria de vegades, per dones"), afegida de vegades a altres recursos, com la metonímia (el nen, com a *part* del problema: "de fet, gairebé sempre apareixen amb un nen quan van a l'església"). L'antítesi és evident en la intervenció 8.

Aquest discurs justifica, des d'una posició èmica (la de l'autora), la derivació de les categories o peces de construcció següents d'un cert discurs ideològic-moral relatiu a l'època en la qual van ser fetes aquestes declaracions i a determinades posicions ideològiques.

Categories morals sobre base sociopolítica

Aquestes categories aborden la qüestió en perspectiva macroscòpica, ordenant el discurs sobre la manifestació d'aquest tipus de maternitat en el pla econòmic i polític; estatal, en definitiva.

- Les mares solteres són un *problema*, atès que el seu nombre augmenta i depenen de la subvenció estatal (intervencions 1-3).
- Les mares solteres són una *amença* a la família tradicional, que és l'única viable en termes educatius (intervenció 1).
- Lligades a l'anterior: les mares solteres són moralment responsables de la seva situació i, per tant, *reproposables*, per tenir descendència sense disposar de mitjans econòmics ni de l'entorn educatiu adequat, per incórrer en una dependència innecessària i aprofitar-se de l'estat (intervencions 1, 3 –la

manca de responsabilitat parental o d'estabilitat familiar depèn del paper de la dona–; i 8 i 6 –aquesta darrera pel que fa a la manca de consciència moral). Altres textos, que no hem inclòs, justificarien l'atribució de la responsabilitat de criar delinqüents i afavorir la misèria.

- Implícita en tots els extractes: les mares solteres són totes iguals, un col·lectiu *homogeni*; cauen en la mateixa casella social. Recordeu el raonament del final del subapartat anterior: la generalització sol traduir una posició de poder per part del generalitzador, està associada a la superioritat jeràrquica de qui la practica. I no havent-hi excepcions, l'argumentació pren força addicional.

Categories morals sobre la base de la conducta sexual

Aquestes categories aborden la qüestió en una perspectiva menys macroscòpica i concentrada en els factors sexuals situats (segons els enunciadors) en l'origen de la maternitat en solitari. La visió continua essent negativa, i les tintes més obscures.

- *Les relacions sexuals* (com a factor causal de la maternitat) *fora del matrimoni són inacceptables* en qualsevol cas (en funció del context aquesta categoria està implícita a les intervencions 4, 5, 6, 7 –per exemple, en referir-se a la vergonya en la intervenció 6).
- La *iniciadora/incitadora de la relació sexual* il·lícita és la dona (intervencions 4, 5 i, per implicació, la 7).
- L'home és una *víctima*, la dona una *predadora*. El discurs sobre la responsabilitat sexual de la dona, que és qui portaria la iniciativa, serveix ensems per a exculpar l'home (es dedueix en règim de complementarietat, de les intervencions 4, 5, 7; i és força explícita en la intervenció 6, en què és l'home qui demana de casar-se...; l'única excepció a aquesta intencionalitat del discurs estaria en la intervenció 3, en què es reclama –en clau compensatòria, això sí– més responsabilitat paterna).

Evidentment, aquestes categories, ideològiques i morals estan entreteixides entre si, se superposen i complementen dintre d'un model cultural que podríem titllar de *masclista*, i del qual aquí només hem proporcionat algunes característiques.

Bibliografia

- Adam, J. M. (1992). *Les textes: types et prototypes. Récit, description, argumentation, explication et dialogue*. Paris: Nathan.
- Alonso, L. E. (1998). *La mirada cualitativa en sociología* (cap. 6). Madrid: Fundamentos.
- Barthes, R. (1971). *Elementos de semiología*. Madrid: Alberto Corazón.
- Calsamiglia, H. i Tusón, A. (2007). *Las cosas del decir. Manual de análisis del discurso*. Barcelona: Ariel.
- Carabine, J. (2001). Unmarried Motherhood 1830-1990: A Genealogical Analysis. A M. Wetherell, S. Taylor i S. J. Yates (Eds.), *Discourse as Data. A Guide for Analysis* (pp. 267-310). London: Sage.
- Carontini, E. i Peraya, D. (1979). *Elementos de semiótica general. El proyecto semiótico*. Barcelona: G. Gili.
- Coyle, A. (2007). Discourse Analysis. A E. Lyons i A. Coyle (Eds.), *Analysing Qualitative Data in Psychology* (pp. 98-116). London: Sage.
- Craven, M. i Coyle, A. (2007). Counselling Psychologists' Talk about 'Psychopathology' and Diagnostic Categories: a Reflective Account of a Discourse Analytic Study. A E. Lyons i A. Coyle (Eds.), *Analysing Qualitative Data in Psychology* (pp. 235-247). London: Sage.
- Dijk, T. A. van (1983). *La ciencia del texto. Un enfoque interdisciplinario*. Barcelona: Paidós.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse. Textual analysis for social research*. London: Routledge.
- Feldman, M. S. (1995). *Strategies for interpreting qualitative data*. Thousand Oaks: Sage.
- Foucault, M. (1978). *La arqueología del saber*. Madrid: Siglo XXI.
- Greimas, A. J. (1971). *Semàntica estructural*. Madrid: Gredos.
- Günthner, S. i Knoblauch, H. (1995). Culturally patterned speaking practices – The analysis of communicative genres. *Pragmatics*, 5, 1-32.
- Íñiguez, L. (2006). *Análisis del discurso. Manual para las ciencias sociales* (2a. ed.). Barcelona: UOC.
- Marcé, F. (1983). *Teoría y análisis de las imágenes*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- Murray, M. (2003). Narrative Psychology. A J. A. Smith (Ed.), *Qualitative Psychology. A Practical Guide to research methods* (pp. 111-131). London: Sage.
- Penalva, C. i Mateo, M. A. (2006). *Tècniques qualitatives d'investigació* (p. 113). Alacant: Edicions de la Universitat d'Alacant. [Teniu accés a aquest material al web de RUA, Repositori Institucional de la Universitat d'Alacant; data de consulta: 2 de febrer de 2009]: <http://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/2466/1/Num77_Tecniques_qualitatives.pdf>
- Potter, J. i Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.
- Potter, J. (2003). Discourse Analysis. A M. Hardy i A. Bryman (Eds.), *Handbook of Data Analysis* (pp. 607-624). London: Sage.
- Willig, C. (2003). Discourse Analysis. A J. A. Smith (Ed.), *Qualitative Psychology. A Practical Guide to research methods* (pp. 159-183). London: Sage.

